

Η πρόσβαση στην πληροφορία για τα άτομα με αναπηρία

Μαρία Κανελλοπούλου - Μπότη
Λέκτορας, Ιόνιο Πανεπιστήμιο

1. Ισότητα και νομοθετικές επιλογές

Αποστολή του νομοθέτη είναι, εκτός των άλλων, η διασφάλιση της ίσης μεταχείρισης των πολιτών.¹ Η αρχή της ίσης μεταχείρισης, όμως, θα μπορούσε να διαμορφωθεί μέσα στο νομικό σύστημα με διαφορετικούς τρόπους. Θα μπορούσε η αρχή αυτή να είναι ουσιαστικά μόνο μια «ευχή», μια κατευθυντήρια γραμμή - ίσως ένας δεοντολογικός κανόνας, χωρίς κυρώσεις. Θα μπορούσε επίσης να αποτελεί κανόνα, ο οποίος παράγει για τους μεν δικαιούχους, ατομικό δικαίωμα, ενώ για τους άλλους αποδέκτες (και πιθανούς προσβληθείς του δικαιώματος), όχι μόνο υποχρέωση αποχής από προσβολή, αλλά θετικές υποχρεώσεις ενέργειας, με την έννοια της πρόνοιας² και ίσως, κυρώσεις για την παράλειψη λήψης συγκεκριμένων μέτρων διασφάλισης της ίσης μεταχείρισης.

Το πόσο αυστηρός θα είναι ο νομοθέτης στην προστασία της αρχής αυτής, εξαρτάται, βέβαια, όχι μόνο από τη βαρύτητα και τη σπουδαιότητα που οι πολίτες απονέμουν στο συγκεκριμένο πρόβλημα, αλλά και από τις αντοχές του κοινωνικού συστήματος: πιθανόν, η θέσπιση μιας νέας νομικής βάσης αποζημιωτικών αξιώσεων να το επιβαρύνει υπέρμετρα. Πιθανόν να είναι και αδύνατη η θέσπιση ενός δικαιώματος, π.χ., στην ίση παροχή υπηρεσιών υγείας, κατά τρόπον ώστε να μπορεί ο κάθε πολίτης να εναγάγει την πολιτεία, γιατί η κατασκευή ενός δημοσίου νοσοκομείου σε έναν τόπο αργεί αδικαιοσύνη και ως εκ τούτου, ο πολίτης αναγκάζεται να προσφύγει στις υπηρεσίες υγείας εκτός τόπου διαμονής του (και να ζητά, για παράδειγμα, τα έξοδα μετακίνησης κ.λπ.). Αναμφίβολα, πάντως, η επέκταση της προστασίας με τη νομοθετική επιβολή υποχρεώσεων θετικών προστατευτικών ενεργειών, αλλά και η θέσπιση μιας υποχρέωσης αποζημίωσης, σημαίνει ένα ισχυρότερο και δικαιότερο σύστημα.

2. Μοντέλα για την αναπηρία

Η ίση και ελεύθερη πρόσβαση στην πληροφορία για τα άτομα με ειδικές ανάγκες έχει άμεση σχέση με τον τρόπο που μια κοινωνία αντιλαμβάνεται την αναπηρία. Η αντίληψη αυτή αντικατοπτρίζεται και στις ίδιες τις λέξεις που χρησιμοποιούνται για να

αποδώσουν την έννοια αυτή. Κατά την τελευταία αναθεώρηση του ελληνικού Συντάγματος, στο άρθρο 21 παρ. 6 χρησιμοποιείται ο όρος «άτομα με ανα-

1. Η μελέτη αφορά την πρόσβαση στην πληροφορία των ατόμων με αναπηρία. Όμως, δεν αναφέρεται ειδικά στα προβλήματα ατόμων με κινητικά προβλήματα και στο ζήτημα της (φυσικής) προσβασιμότητας τους σε κτίρια π.χ. βιβλιοθηκών ή Πανεπιστημίων κ.λπ. Βέβαια, αυτή η (φυσική) προσβασιμότητα έχει καίρια σημασία και αποτελεί προϋπόθεση της περαιτέρω προσβασιμότητας στην (ίδια την) πληροφορία (της βιβλιοθήκης, του μαθήματος κ.λπ). Όμως, η έρευνα της προσβασιμότητας εκφεύγει των ορίων της παρούσας μελέτης, η οποία επικεντρώνεται στην πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία στην (ίδια την) πληροφορία. Η τελευταία πρόσβαση στις ιστοσελίδες που παραπέμπονται εδώ ήταν της 1.11.2006. Αφορμή για τη συγγραφή του παρόντος υπήρξε η πτυχιακή εργασία της *Τίνας Κάτση* με τίτλο «Άτομα με ειδικές ανάγκες ως χρήστες βιβλιοθήκης», που υποστηρίχθηκε τον Οκτώβριο 2006 και είναι διαθέσιμη στη βιβλιοθήκη του Τμήματος Αρχαιονομίας - Βιβλιοθηκονομίας.

2. Χαρακτηριστικό παράδειγμα νομοθετικής θέσπισης τέτοιας υποχρέωσης είναι η περίπτωση του άρθρου 3 του Ν. 3488/2006, Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών, όσον αφορά στην πρόσβαση στην απασχόληση, στην επαγγελματική εκπαίδευση και ανέλιξη, στους όρους και στις συνθήκες εργασίας και άλλες συναφείς διατάξεις. Κατά το άρθρο αυτό «οι εργοδότες οφείλουν να προάγουν την ισότητα ανδρών και γυναικών στον χώρο εργασίας με τρόπο προγραμματισμένο και συστηματικό. Για τον σκοπό αυτόν θα πρέπει να παρέχουν τακτικά τις κατάλληλες πληροφορίες στους εργαζόμενους, στους εκπροσώπους τους και στους αρμόδιους φορείς των άρθρων 13 και 15 του παρόντος νόμου, όταν αυτές τους ζητούνται. Οι πληροφορίες αυτές μπορεί να περιλαμβάνουν στοιχεία για την αναλογία ανδρών και γυναικών στα διάφορα επίπεδα οργάνωσης του φορέα απασχόλησης, καθώς και για τα μέτρα που ενδεχομένως προτίθενται να λάβουν για τη βελτίωση της κατάστασης, σε συνεργασία με τους εκπροσώπους των εργαζομένων». Επομένως, προκύπτει από τον νόμο αυτόν ότι οι εργοδότες φέρουν τη (νομική) θετική υποχρέωση παροχής πληροφοριών - δεν είναι απλά υποχρεωμένοι να απέχουν από πράξεις προσβολής της ισότητας των εργαζομένων τους. Στο γενικό ενοχικό δίκαιο, άλλωστε, η σύμβαση μπορεί να παραγάγει για τους συμβαλλόμενους θετικές υποχρεώσεις πρόνοιας των συμπεφορτών των αντισυμβαλλομένων τους, η δε παραβίαση των υποχρεώσεων αυτών, που γεννώνται από την αρχή της καλής πίστεως (ΑΚ 288), να συνιστά παραβίαση θετικής συμβατικής υποχρέωσης αλλά ενδεχομένως, εφόσον συντρέχουν και άλλες προϋποθέσεις, και αδικπραξία κατά την ΑΚ 914. Βλ. αναλυτικά *Σταθόπουλο*, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, 2004, 233 επ.

πηρία», ενώ πολύ γνωστός είναι και ο όρος «άτομα με ειδικές ανάγκες». Ίσως όμως είναι προτιμότερο να εκφράζουμε την έννοια της αναπηρίας ως «ειδική ανάγκη», καθώς η αναπηρία έχει, νομίζω, μια σαφή ιατρική χροιά και έτσι παραπέμπει ευθέως στο «ιατρικό μοντέλο», κατά το οποίο το ανάπηρο άτομο θεωρείται μονοσήμαντα ως μια επιβαρυντική απόκλιση από τη φυσιολογικότητα.³

Η υιοθέτηση του ιατρικού μοντέλου για τα άτομα με ειδικές ανάγκες σημαίνει ότι η σκέψη μας για αυτά ακολουθεί κατηγορίες και εξηγήσεις (για τον αποκλεισμό των ατόμων αυτών) της ιατρικής επιστήμης: το πρωταρχικό πρόβλημα των ατόμων αυτών είναι ότι δεν μπορούν να εργασθούν, η αιτία δε για αυτό είναι αποτέλεσμα της αναπηρίας τους και, ως ένα βαθμό, της δικής τους ψυχολογικής αντίδρασης, έναντι της αναπηρίας αυτής.⁴ Αντίθετα προς το ιατρικό αυτό μοντέλο, το οποίο είναι εμφανές ότι απονέμει την εξουσία της κατάταξης και της εξ αυτής απονομής ή μη δικαιωμάτων κ.ά. στους ιατρούς,⁵ άλλοι αντιμετωπίζουν την αναπηρία σαν μια ακόμη κατηγορία, όπως η εθνικότητα, η κοινωνική τάξη και το γένος.⁶ Ένα άλλο παλιό μοντέλο είναι και το «μοντέλο πρόνοιας», κατά το οποίο το άτομο με ειδικές ανάγκες είναι ένας δέκτης παροχών, ενώ ο περιορισμένος αποκλεισμός του είναι κοινωνικά αποδεκτός.⁷ Το μοντέλο που γίνεται προσπάθεια να επικρατήσει είναι το κοινωνικό - ανθρωποκεντρικό («εξατομικευμένη προσέγγιση των ατόμων με αναπηρία, όπου επιτρέπεται η ανάδειξη των δυνατοτήτων τους, μέσω κάποιων εύλογων προσαρμογών»),⁸ το οποίο αποδίδει τις ανισότητες των ατόμων με αναπηρία στο κοινωνικό σύστημα και τη λειτουργία του και όχι στο βιολογικό φαινόμενο που τα διαφοροποιεί, ενώ παράλληλα, η αναπηρία συνιστά και μια πολιτισμική κατασκευή, καθώς τα

«υπάλληλοι διορίζονται όσοι έχουν την υγεία που τους επιτρέπει την εκτέλεση των καθηκόντων της αντίστοιχης θέσης. Η έλλειψη φυσικών σωματικών δεξιοτήτων δεν εμποδίζει την πρόσληψη, εφόσον ο υπάλληλος, με την κατάλληλη και δικαιολογημένη τεχνική υποστήριξη, μπορεί να ασκήσει τα καθήκοντα της αντίστοιχης θέσης. Ειδικές διατάξεις για τον διορισμό ατόμων με ειδικές ανάγκες δεν θίγονται». Το ερώτημα που ανακύπτει είναι, εάν η προϋπόθεση «υγεία που επιτρέπει εκτέλεση καθηκόντων της θέσης εργασίας», είναι φανερό ότι πρέπει να αποτελεί αντικείμενο ελέγχου (και επομένως, εξουσίας) μόνο από εκπροσώπους του ιατρικού επαγγέλματος ή να εκφεύγει μιας ιατρικής καθαρά εκτίμησης, καθώς το κριτήριο δεν φαίνεται να είναι πλέον αποκλειστικά ιατρικό («είσαι ή όχι αρτιμέλης»), αλλά φαίνεται να έχει έναν διαφορετικό πλέον χαρακτήρα (έρευνα της φυσικής καταλληλότητας άσκησης καθηκόντων της θέσης). Η προϋπόθεση αυτή πάντως συνεχίζει να κρίνεται από υγειονομική επιτροπή, με βάση παραπεμπτικό έγγραφο, στο οποίο περιγράφονται από την υπηρεσία σε γενικές γραμμές τα καθήκοντα της θέσης που πρόκειται να καταληφθεί (παρ. 2 αρ. 3 Ν. 2839/2000). Αμφισβητήσεις για την αντικειμενικότητα της υγειονομικής επιτροπής σε σχέση με αυτό το σοβαρό ζήτημα έχουν ήδη εγερθεί (βλ. Αρτιμέλεια τέλος, <http://www.disabled.gr/lib/?p=8148#more-8148>), καθώς ερωτάται εάν ένας ιατρός, που δεν έχει γνώση της σχετικής με την εκάστοτε αναπηρία τεχνολογίας, μπορεί «να κρίνει τόσο την καταλληλότητα του υποψήφιου επαγγελματία, ως προς την εργασία, όσο «... το βασικότερο, την ακαταλληλότητα της εργασίας ... οι περισσότερες θέσεις εργασίας στο δημόσιο παραβιάζουν ακόμη και τις οφθαλμοφανείς διατάξεις υγιεινής και ορθοτομοσμού» (ό.π.). Βλ. και σχόλιο του Μπασιά Ε., Γενικού Γραμματέα του Φάρου Τυφλών, κατά την από 12.2.2006 συνεδρίαση της Διακομματικής Επιτροπής για την Αντιμετώπιση των Προβλημάτων που Απασχολούν τα Άτομα με Αναπηρίες στη Βουλή: «... το άσχημο της διατάξεως είναι ότι και πάλι την καταλληλότητα την κρίνουν γιατροί, υγειονομική επιτροπή. Θα μπορούσε την καταλληλότητα των δικηγόρων να κρίνει μια επιτροπή από δικηγόρους. Το να κρίνει ένας οφθαλμίατρος την καταλληλότητα του τυφλού δικηγόρου, αυτό το θεωρώ αντιδεοντολογικό ...», www.ebernidaki.gr/OMILIES/epitropiAMEA/24feb05_gr.htm Η απονομή της αρμοδιότητας για την κρίση αυτή κατά τον κάθε σχετικό νόμο αντικατοπτρίζει, πάντως, τη χρήση του αυστηρά ιατρικού μοντέλου για την αναπηρία (όπως εδώ), είτε, π.χ., του κοινωνικού (εάν, π.χ., στην επιτροπή κρίσης κατά τα παραπάνω συμμετείχε και ένα μέλος, ειδικευμένο στα ζητήματα της αναπηρίας, αλλά όχι απαραίτητα ιατρός).

3. Βλ. Βρετού Β. & Δημόπουλου Χ., Η έννοια της προσβασιμότητας των ΑμεΑ στη σύγχρονη διεθνή, ευρωπαϊκή και ελληνική πολιτική και νομοθεσία, Αρμ 2006, 5, 841, 844. Για το μοντέλο αυτό βλ. ειδικότερα Weithman P.J., The Prospects for the Disabled in Liberal Society, *The Journal of Medicine and Philosophy*, Vol. 27, N. 1/ February 2002 και Pendo, E. A., Disability, Doctors and Dollars: Distinguishing the Three Faces of Reasonable Accommodation, *U.C. Davis Law Review*, Vol. 35, No. 5, σ. 1175, June 2002, διαθέσιμο στο SSRN: <http://ssrn.com/abstract=323961>.

4. Βλ. Crossley M., The Disability Kaleidoscope, 74 *Notre Dame L. Rev.* 621, 649 (1999). Ένα εξαιρετικό βιβλίο όπου εξηγούνται όλα αυτά αναλυτικά είναι το *Buscalia, L., Άτομα με ειδικές ανάγκες και οι γονείς τους*, εκδ. Γλάρος, Αθήνα 1993.

5. Για παράδειγμα, παλαιότερα ήταν προϋπόθεση διορισμού σε δημόσια θέση εργασίας η «αρτιμέλεια» (κρινόμενη από ιατρούς), η οποία και αντικαταστάθηκε, στην παρ. 1 του άρθρου 7 του Υπαλληλικού Κώδικα, με την παρ. 1 του άρθρου 3 του Ν. 2839/2000, όπου αναφέρεται ότι

6. Βλ. (ανάμεσα σε πολλούς άλλους) David T. Mitchell and Sharon L. Snyder, eds., *The Body and Physical Differences: Discourses of Disability*, University of Michigan Press, 1997. Πρβλ. ενδεικτικά και τον τίτλο του ελληνικού νόμου 3304/2005, «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας ή γενετήσιου προσανατολισμού», όπου ακριβώς η αναπηρία εμφανίζεται σαν μια κατηγορία, ανάμεσα στις άλλες, κατά τις οποίες απαγορεύονται οι διακρίσεις. Βλ. ανάλυση του νόμου στον Κατρούγκαλο Γ., Η επιρροή του κοινωνικού δικαίου στο δίκαιο κοινωνικής ασφάλειας, ΕΔΚΑ 2006/241.

7. Βλ. Βρετού Β., ό.π., σ. 844.

8. Βλ. Βρετού, ό.π.

στερεότυπα που αφορούν τα άτομα με αναπηρία πολλαπλασιάζουν τις κοινωνικές προκαταλήψεις και ενισχύουν τον φόβο για τα άτομα αυτά.⁹ Τελευταία το κοινωνικό αυτό μοντέλο έχει εξελιχθεί σε «μοντέλο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων», που επιδιώκει να ξεσκεπάσει την ψευδή αντικειμενικότητα που επιτρέπει στην κοινωνία να αποκαλέσει κάποια μέλη της ανάπηρα και να τα αντιμετωπίσει άνισα.¹⁰

Διεθνώς έχει (στην αγγλική γλώσσα) επικρατήσει η έκφραση «person with a disability», ίσως όμως η λέξη «disability» να σηματοδοτεί όχι αποκλειστικά μια αναπηρία, αλλά μια γενικότερη αδυναμία του ατόμου (και συνεπώς, μια ειδική ανάγκη).¹¹ Το παλαιότερο «νηθικό» μοντέλο για την αναπηρία την ερμήνευε ως αντανάκλαση αμαρτίας και εσωτερικής πνευματικής κατωτερότητας.¹² Πάντως, η ιατρική και η κοινωνική θεώρηση της αναπηρίας δεν αποκλείουν η μια την άλλη, ενώ η αναπηρία, που δεν είναι «φυσιολογική», αλλά μια κατηγορία που αλληλάζει με τον χρόνο, διατηρεί την ουσιαστικότητά της.¹³ Τα προβλήματα ως προς τον ορισμό της έννοιας «αναπηρία», πάντως, θυμίζουν αντίστοιχα προβλήματα σε σχέση με την οριοθέτηση της έννοιας «υγεία», όπου επίσης γίνεται χρήση μοντέλων όπως το «μηχανικό» (κατά το οποίο, ένα μη υγιές σώμα σημαίνει ότι χρειάζεται -ή όχι- «επισκευή») ή το «κοινωνικό».¹⁴

3. Συνταγματική κατοχύρωση ίσης και ελεύθερης πρόσβασης στην πληροφορία

Ανάμεσα στα ζεύγη πολιτών, στα οποία επιδιώκεται νομοθετικά η (κατά το δυνατό) προστασία της ίσης μεταχείρισης, είναι το ζεύγος «άτομο χωρίς ειδικές ανάγκες (υγείας) - άτομο με ειδικές ανάγκες (υγείας)».¹⁵ Ως προς αυτό, η συνταγματική αρχή της ισότητας (άρ. 4 Σ) επιβίβλη την ίση μεταχείριση (κατά το δυνατό) των ατόμων με ειδικές ανάγκες, με την έννοια ότι απαγορεύεται η έκδηλη άνιση μεταχείριση, η αδικαιολόγητη διάκριση εναντίον τους για λόγους των ειδικών αναγκών τους. Πέραν από τη βασική αυτή αρχή, τα άτομα με ειδικές ανάγκες έχουν δικαίωμα να αναπτύξουν ελεύθερα την προσωπικότητά τους (άρ. 5 Σ). Επίσης, έχουν ελεύθερη πρόσβαση στην πληροφόρηση (άρ. 5Α παρ. 1Σ) και ειδικότερα στις πληροφορίες που διακινούνται ηλεκτρονικά (άρ. 5Α παρ. 2 Σ).

Υπάρχει συνεπώς ένα πλέγμα συνταγματικών διατάξεων, το οποίο υποστηρίζει την ίση και ελεύθερη πρόσβαση των ατόμων με ειδικές ανάγκες στην πληροφορία.¹⁶ Αλλήωστε, κατά την παρ. 3 άρ. 21 Σ, το κράτος μεριμνά για την υγεία των πολιτών και παίρνει ειδικά μέτρα για την προστασία της ανα-

πηρίας, ενώ κατά την παρ. 6 του ίδιου άρθρου, τα άτομα με αναπηρίες έχουν δικαίωμα να απολαμβάνουν μέτρων που εξασφαλίζουν την αυτονομία, την επαγγελματική ένταξη και τη συμμετοχή τους στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας. Η τελευταία αυτή παράγραφος δεν αναφέρεται συγκεκριμένα στην ίση και ελεύθερη πρόσβαση στην πληροφορία. Όμως, η αυτονομία, η επαγγελματική ένταξη και η συμμετοχή στην κοινωνική κ.λπ. ζωή της χώρας, ως εξειδικεύσεις της συνταγματικής επιταγής λήψης μέτρων προστασίας κατά το 21 παρ. 6, είναι αδύνατα χωρίς την πρόσβαση αυτή.¹⁷

Συγκεκριμένη πρόβλεψη ελεύθερης και ίσης πρόσβασης στη δημόσια πληροφορία υπέρ κάθε πο-

9. Βλ. *Pendo*, ό.π., σ. 1193. Πρβλ. και προς την υπ.αρ. 4 σύσταση κατά τη Γενική Συζήτηση της Επιτροπής για τα Δικαιώματα των Παιδιών, σε σχέση ειδικά με τα δικαιώματα των αναπήρων παιδιών, της 6^{ης} Οκτωβρίου 1997, κατά την οποία η Επιτροπή πρέπει (ανάμεσα σε πολλά άλλα) να «υπογραμμίσει την ανάγκη τα Κράτη να αμφισβητήσουν ενεργά στάσεις και πρακτικές, όπως ... η δυσειδαιμονία και η αντίληψη ότι η αναπηρία είναι μια τραγωδία, που οδηγούν σε διακρίσεις κατά των αναπήρων παιδιών ...», *Lansdown G., The Rights of the Disabled Children, International Journal of Children's Rights*, vol. 6, n. 2, 1998, 221, 226.

10. Βλ. *Pendo*, ό.π.

11. Έτσι, στην αμερικανική έννομη τάξη έχει γενικά εγκαταλειφθεί ο όρος «handicapped» (person), ο οποίος αντιστοιχεί στον δικό μας «ανάπηρο» (άτομο) και έχει προτιμηθεί, στο American with Disabilities Act ο όρος «disabled», ενώ μια νέα ερμηνεία της έννοιας «disabled» τείνει, όσο το δυνατόν, να επικρατήσει, εκείνη κατά την οποία η ειδική ανάγκη/αναπηρία (disability) ερμηνεύεται ως μια αναντιστοιχία μεταξύ των στόχων του ατόμων και τις ατομικές του ικανότητες και τις δυνατότητες/πηγές του περιβάλλοντος (σε σχέση με την επίτευξη των στόχων και την ανάπτυξη των ικανότητων του), βλ. *Meng B., With a Little Help From My Mac, MacWorld*, September 1990, σ. 181.

12. Βλ. αναλυτικά *Drimmer J., Cripples, Overcomers and Civil Rights: Tracing the Evolution of Federal Legislation and Social Policy for People with Disabilities*, 40 UCLA. Rev. 1341, 1345-46 (1993).

13. *Bickenbach J. et al., Models of Disablement, Universalism and the International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps*, 48 Soc. Sci. & Med. 1173, 1177 (1999).

14. Βλ. *Hervey T. & McHale J., Health Law and the European Union*, CUP, 2004, σ. 7επ.

15. Στην περίπτωση του Ν. 3488/2006, που αναφέρθηκε παραπάνω, το ζεύγος είναι άνδρας - γυναίκα.

16. Πρβλ. και προς άρ. 19 και 27 της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

17. Πρβλ. και με τους Πρότυπους Κανόνες για την Ισότητα Ευκαιριών των Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες των Ηνωμένων Εθνών, *Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities*, A/RES/

λίτη, άρα και των ατόμων με αναπηρία,¹⁸ περιέχει ο νεώτερος νόμος 2690/1999.¹⁹ Όμως, το ατομικό δικαίωμα ελεύθερης και ίσης πρόσβασης στην πληροφορία των ατόμων με ειδικές ανάγκες δεσμεύει όχι μόνο τους φορείς δημόσιας εξουσίας, αλλά μετά την τελευταία αναθεώρηση του Συντάγματος του 2001, και τους ιδιώτες, εφόσον η άσκησή τους ανακλύπει σε ιδιωτικές έννομες σχέσεις στις οποίες προσιδιάζει (25 παρ. 1 Σ).²⁰ Ειδικότερα, τα δικαιώματα του άρ. 5Α Σ πρέπει να γίνει δεκτό ότι ισχύουν και έναντι των ιδιωτών.²¹ Σε κάθε περίπτωση, ειδικά ως προς την πρόσβαση σε δημόσιες βιβλιοθήκες και αρχεία, αλλά και σε δημόσιες ψηφιακές βιβλιοθήκες, τα άτομα με ειδικές ανάγκες απολαμβάνουν το ατομικό δικαίωμά τους στην ίση και ελεύθερη πρόσβαση. Από εκεί και πέρα, το ζήτημα μετατίθεται στη θέσπιση, αλλά και κατάλληλη ερμηνεία εκτελεστικών νόμων των παραπάνω συνταγματικών διατάξεων.

4. Αναπηρία και αριθμοί

Στην Ελλάδα κατά την τελευταία Έκθεση της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας (στοιχεία από την απογραφή του 1991) υπολογίζεται ότι τα άτομα που έπασχαν τότε από χρόνιο νόσημα ή μόνιμη αναπηρία ήταν 274.223. Σε αυτά συμπεριλαμβάνονται τα άτομα που έπασχαν από καρδιοπάθεια (69.876), καρκίνο (6.072), νεφροπάθεια (6.399), ρευματοπάθεια (6.393), αρτηριοσκληρόνωση (5.061) και εγκεφαλοπάθεια (20.062). Εάν περιορίσουμε τους υπολογισμούς μας στα άτομα με κινητική αναπηρία, πάθηση των αισθητηρίων οργάνων (κώφωση, τύφλωση κ.λπ.), πνευματική αναπηρία, έλλειψη μέλους, τότε το σύνολο των ατόμων με αυτές τις ιδιαιτερότητες είναι 79.846 (μια τελευταία κατηγορία, εκείνη για τα άτομα με άλλες, πλην των παραπάνω, αναπηρίες, ανέρχεται στον αριθμό των 92.618). Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, κατά τη Στατιστική Υπηρεσία των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, στην Ελλάδα τα άτομα με σοβαρή ή μέτρια αναπηρία ανέρχονταν το 1995 στο 9,3% του πληθυσμού.²² Ο αντίστοιχος μέσος όρος για την Ευρωπαϊκή Ένωση ήταν 12%, ενώ από σοβαρή αναπηρία στην Ευρώπη πάσχει περίπου το 4% των πολιτών.²³

Αυτοί οι αριθμοί απεικονίζουν πολίτες, οι οποίοι παρουσιάζουν πολύ διαφορετικά μεταξύ τους χαρακτηριστικά. Ενώ συνήθως ως παράδειγμα ατόμου με ειδικές ανάγκες δίδεται ένα άτομο σε αναπηρικό καροτσάκι,²⁴ ή ένα τυφλό άτομο, ο κατάλληλος των διαφορετικών προβλημάτων υγείας των ατόμων με ειδικές ανάγκες είναι μεγάλος. Παράλληλα, η ηλικία, η μόρφωση, αλλά και η οικονομική δυνατότητα του ατόμου με ειδικές ανάγκες, σε συνδυασμό με τη χώρα στην οποία ζει, αποτελούν παράγοντες που

διαφοροποιούν ιδιαίτερα την πρόσβασή του στις υπηρεσίες υγείας, πληροφορόρησης²⁵ κ.λπ.

48/96 της 20.12.1993, www.un.org/documents/ga/res/48/a48r096.htm, όπου η προσβασιμότητα (σταθερό ζητούμενο για τα άτομα αυτά) αναφέρεται όχι μόνο, βέβαια, στο φυσικό περιβάλλον (Κανόνες 5, α, «access to the physical environment»), αλλά αμέσως μετά, στην πληροφορία (5.β, «access to information and communication»).

18. Το δικαίωμα πρόσβασης στη δημόσια πληροφορία ανήκει σε κάθε πολίτη και σε αλλοδαπούς, ενώσεις προσώπων, νομικά πρόσωπα δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου κ.λπ., βλ. και γνωμοδότηση του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους 76/2002. Εννοείται, φυσικά, λόγω του άρ. 4 του Συντάγματος (αρχή της ισότητας) ότι συμπεριλαμβάνονται τα άτομα με αναπηρία.

19. Ειδικότερα το άρθρο 5 του νόμου αυτού (Κώδικας Διοικητικής Διαδικασίας) προβλέπει το δικαίωμα πρόσβασης του διοικούμενου σε πληροφορίες, που κατέχει φορέας του δημοσίου τομέα. Βλ. αναλυτικά *Λαζαράκο Γ.*, Το Δικαίωμα Πρόσβασης στη Δημόσια Πληροφορία, 2006, Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 3 επ.

20. Ένα ερώτημα είναι, βέβαια, ποιες είναι οι σχέσεις φορέα ατομικού δικαιώματος - ιδιώτη, στις οποίες προσιδιάζει το εκάστοτε επικαλούμενο ατομικό δικαίωμα. Ένα κοινώς αποδεκτό πεδίο όπου εμφανίζεται μια ιδιωτική εξουσία, που ενίοτε πρέπει να περισταθεί είναι το εργατικό. Όμως και αλλού, π.χ., ως προς την παρακολούθηση τηλεφωνικών συνδιαλέξεων από ιδιώτη, εμφανίζεται η ανάγκη προστασίας με συνταγματικό ατομικό δικαίωμα, βλ. χαρακτηριστικά *Χρυσόγωνα Κ.*, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, 2002, 63. Υποστηρίζεται πάντως ότι το εδ. γ' της παρ. 1 του άρ. 25 του Συντάγματος εισάγει την άμεση τριτενέργεια των συνταγματικών δικαιωμάτων, βλ. *Βενιζέλο Ε.*, Το Αναθεωρημένο Κατεστημένο, 2992, 136 επ.

21. Βλ. *Χρυσόγωνα Κ.*, ό.π., σ. 197.

22. Αναπηρία και Κοινωνική Συμμετοχή στην Ευρώπη, www.europa.eu.int/comm/eurostat/: Eurostat, www.edf-feph.org/Papers/pospaper/02.10/Disability%20and%20Social%20Exclusion%20Report.pdf, σ. 15. Για λεπτομερή χαρακτηριστικά των ατόμων με αναπηρία στην Ελλάδα, βλ. *Υφαντοπούλου Υ., Balouros D., Chrysakis M. & Soulis S.*, Characteristics of the people with disabilities in Greece (statistical data, research and policy implementation), 1999, Journal of Scientific and Educational Research, Hellenic Pedagogical Institute, vol. 1, σ. 140-162.

23. Κατά την ίδια έρευνα, σ. 15, βλ. υπ. 12.

24. Πρβλ. και τη θέση ότι: «... Κατά το Forum εργοδοτών και αναπηρίας, υπάρχουν (στην Αγγλία) 8,7 εκατομμύρια άτομα με αναπηρία, σχεδόν το 15% του πληθυσμού. Από αυτά, αντίθετα προς αυτό που συνήθως πιστεύεται, λιγότερο από το 5% των ατόμων χρησιμοποιεί αναπηρικό καροτσάκι ...», στο Library and Information Services for Disabled People, www.cilip.org.uk/professionalguidance/equal_opportunities/briefings/Disability.

25. Ειδικά για τις διαφορές αυτές και την επιρροή τους στην αναγνωστική συμπεριφορά των ατόμων με ειδικές ανάγκες, βλ. Library and Information Services for Disabled People, Chartered Institute of Library and

5. Νόμοι για την αναπηρία

Ο πρώτος νόμος στην Ελλάδα με στόχο την προστασία ατόμων με ειδικές ανάγκες εκδίδεται μόλις το 1951, με τον Ν. 904/1951, κατά τον οποίο το ελληνικό κράτος οφείλει να προστατεύσει τους τυφλούς και να διασφαλίσει την ακώλυτη εκπαίδευσή τους.²⁶ Κατά τον Ν. 1566/1985,²⁷ άτομα με αναπηρίες θεωρούνται²⁸ τα πρόσωπα τα οποία από οργανικά, ψυχικά ή κοινωνικά αίτια παρουσιάζουν καθυστερήσεις, αναπηρίες ή διαταραχές στη γενικότερη ψυχοσωματική κατάσταση ή στις επιμέρους λειτουργίες τους και σε βαθμό που δυσκολεύεται ή παρεμποδίζεται σοβαρά η παρακολούθηση της γενικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης, η δυνατότητα ένταξή τους στην παραγωγική διαδικασία και η αλληλεπικοινωνία τους με το κοινωνικό σύνολο.^{29,30} Ήδη από το 1981 με τον Ν. 1143/1981 προβλέφθηκαν συγκεκριμένες διατάξεις για την ειδική αγωγή και την επαγγελματική εκπαίδευση των ατόμων με ειδικές ανάγκες, καθώς σταθερή υπήρξε η θέση της ελληνικής νομοθεσίας υπέρ της ανάπτυξης των δεξιοτήτων των ατόμων με ειδικές ανάγκες. Κατά τον νόμο για την ειδική αγωγή, ο στόχος της αγωγής και της τεχνικοεπαγγελματικής εκπαίδευσής τους είναι η καλλιέργεια και η ανάπτυξη όλων των δυνατοτήτων των παιδιών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, η σχολική τους ενσωμάτωση στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό, η δημιουργία προϋποθέσεων για την αναγνώριση και αποδοχή των ατόμων με ειδικές ανάγκες μέσα στο κοινωνικό σύνολο και στην παραγωγική διαδικασία. Έτσι σήμερα στην Ελλάδα λειτουργούν 107 ειδικά νηπιαγωγεία, 155 ειδικά δημοτικά σχολεία, 9 ειδικά γυμνάσια και 4 ειδικά λύκεια, καθώς και 50 σχολικές μονάδες ειδικής αγωγής δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, στις οποίες φοιτούν μαθητές με νοητική καθυστέρηση, αυτισμό κ.λπ. ηλικίας 14-22 ετών, οι οποίοι δεν μπορούν να παρακολουθήσουν άλλο εκπαιδευτικό πλαίσιο.³¹ Άλλοι νόμοι προβλέπουν την ειδική μεταχείριση ως προς την επαγγελματική αποκατάσταση των ατόμων με ειδικές ανάγκες.³²

Κατά το άρ. 17 του Ν. 2646/1998, τα ειδικά προγράμματα για τις διάφορες ομάδες των ατόμων με ειδικές ανάγκες έχουν στόχο την εξασφάλιση της δυνατότητας για ισότιμη συμμετοχή στην κοινωνική ζωή, τη συμμετοχή στην παραγωγική διαδικασία, την επαγγελματική απασχόληση είτε στην ελεύθερη αγορά εργασίας είτε σε εναλλακτικές μορφές απασχόλησης και τη δημιουργία προϋποθέσεων

πλίσιο για τα άτομα με ειδικές ανάγκες στην Ελλάδα, 2003, εκδ. Α. Σάκκουλα.

27. «Δομή και Λειτουργία Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις».
28. Ο νόμος αυτός φαίνεται να υποστηρίζει το ιατρικό μοντέλο περί αναπηρίας, βλ. παραπάνω υπ. 1. Αντίθετα, ο νέος νόμος 3488/2006 για την ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών στην απασχόληση, ειδικότερα στο άρ. 10, που προβλέπει θετικές υποχρεώσεις του εργοδότη («λήψη όλων των ενδεδειγμένων μέτρων» προς εξασφάλιση πρόσβασης) έναντι των ατόμων με αναπηρία, φαίνεται να έχει ενσωματώσει αρχές του μοντέλου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως ακριβώς και ο αμερικανικός νόμος Americans with Disability Act (ο οποίος προβαίνει, εκτός των άλλων, και σε πλήρη εξειδίκευση των μέτρων υπέρ των ατόμων με αναπηρία, βλ. *Diller M., Judicial Backlash, the ADA and the Civil Rights Model*, 21 Berkeley J., Emp. & Lab. L., 19, 31, 2000 (εκεί, σ. 20 επ. αναλύονται και κάποιοι περιορισμοί του (επιτυχούς γενικά) μοντέλου ανθρωπίνων δικαιωμάτων για την αναπηρία).
29. Κατά τον νόμο αυτόν, «στα άτομα αυτά περιλαμβάνονται ιδίως: 1) οι τυφλοί και όσοι παρουσιάζουν σοβαρές διαταραχές στην όραση, 2) οι κωφοί και οι βωβοί, 3) όσοι έχουν κινητικές διαταραχές, 4) όσοι έχουν νοητική καθυστέρηση, 5) όσοι εμφανίζουν επιμέρους δυσκολίες στη μάθηση (δυσλεξία, διαταραχή λόγου και άλλα) ή είναι γενικότερα δυσπροσάρμοστοι, 6) όσοι πάσχουν από ψυχικές νόσους ή συναισθηματικές αναστολές, 7) οι επιληπτικοί, 8) οι χανσενικοί, 9) όσοι πάσχουν από ασθένειες που απαιτούν μακρόχρονη θεραπεία και παραμονή σε νοσηλευτικά ιδρύματα, κλινικές ή πρεβαντόρια και 10) κάθε άτομο νηπιακής, παιδικής ή εφηβικής ηλικίας που δεν ανήκει σε μια από τις παραπάνω περιπτώσεις» (άρ. 1).
30. Πολλοί ορισμοί ανευρίσκονται, βέβαια, για τα άτομα με ειδικές ανάγκες -πρβλ. τον ορισμό στην ιστοσελίδα του Public Libraries Mobilizing Advanced Networks (PULMAN), Access and Services for People with Physical, Sensory and Learning Difficulties, κατά το οποίο άτομα με ειδικές ανάγκες είναι όσα παρουσιάζουν αναπηρίες λόγω ηλικίας, όσοι έχουν προσωρινά κινητικά προβλήματα (δυσκολία στο βάδισμα, στην ισορροπία κ.λπ.), όσα παρουσιάζουν αισθητηριακές δυσκολίες, όπως μειωμένη ακοή ή όραση, όσα παρουσιάζουν μειωμένη διανοητική ικανότητα και τέλος, οι δυσλεκτικοί, οι οποίοι παρουσιάζουν δυσκολίες στην ανάγνωση.
31. Στοιχεία από τον δικτυακό τόπο της δυτικής περιφέρειας Ελλάδος, www.westerngreece.gr/downloads/amea.doc
32. Ν. 963/1979 «Περί Επαγγελματικής Αποκατάστασης Αναπήρων και εν γένει ατόμων μειωμένων ικανοτήτων», αντικαταστάθηκε από τον Ν. 2643/1998. Περίπου 3.000 άτομα έχουν διορισθεί σε θέσεις και του ιδιωτικού και του δημοσίου τομέα (βλ. www.westerngreece.gr/downloads/amea.doc). Δημόσιες υπηρεσίες και Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης υποχρεούνται πλέον στην πρόσληψη χωρίς διαγωνισμό σε αναλογία πέντε τοις εκατό ατόμων με ειδικές ανάγκες. Άλλα και οι ιδιωτικές επιχειρήσεις υποχρεούνται, υπό όρους, να προσλαμβάνουν άτομα με ειδικές ανάγκες, ανεξάρτητα από το εάν υπάρχουν ή όχι κενές θέσεις (Ν. 1648/1986, προστασία πολεμιστών, αναπήρων και θυμάτων πολέμου και μειονεκτούντων προσώπων).

Information Professionals, διαθέσιμο στο www.cilip.org.uk/practice/disabled.html.

26. Για μια συλλογή νομοθεσίας που αφορά τα άτομα με ειδικές ανάγκες, βλ. αναλυτικά *Κοσμάτο Κ.*, Το Θεσμικό

για αυτόνομη ή ημιαυτόνομη διαβίωση. Επίσης, ο τελευταίος νόμος 2817/2000 περιέχει διατάξεις για την προαγωγή των παραπάνω στόχων, ενώ έχει διευρύνει την έννοια της ειδικής εκπαιδευτικής ανάγκης.

Κατά τον νόμο αυτόν, άτομα με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες θεωρούνται τα άτομα που έχουν σημαντική δυσκολία μάθησης και προσαρμογής εξαιτίας σωματικών, διανοητικών, ψυχολογικών, συναισθηματικών και κοινωνικών ιδιοσυμπεριφορών. Στα άτομα αυτά περιλαμβάνονται όσοι έχουν νοητική ανεπάρκεια ή ανωριμότητα, έχουν ιδιαίτερα σοβαρά προβλήματα όρασης (τυφλοί, αμβλύωπες) ή ακοής (κωφοί, βαρήκοοι), έχουν σοβαρά νευρολογικά ή ορθοπαιδικά ελλείμματα ή προβλήματα υγείας, έχουν προβλήματα λόγου και ομιλίας, έχουν ειδικές δυσκολίες στη μάθηση, όπως δυσλεξία, δυσαριθμυσία, δυσαναγνωσία, έχουν σύνθετες γνωστικές, συναισθηματικές και κοινωνικές δυσκολίες και όσοι παρουσιάζουν αυτισμό και άλλες διαταραχές ανάπτυξης. Στα άτομα με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες περιλαμβάνονται επίσης πρόσωπα νηπιακής, παιδικής και εφηβικής ηλικίας, που δεν ανήκουν σε μία από τις προηγούμενες περιπτώσεις, αλλά έχουν ανάγκη από ειδική εκπαιδευτική προσέγγιση και φροντίδα για ορισμένη περίοδο ή για ολόκληρη την περίοδο της σχολικής ζωής τους.³³

Ο νόμος 3304/2005³⁴ για την ίση μεταχείριση ανεξαρτήτως (εκτός των άλλων και) της αναπηρίας ενσωματώνει τις Οδηγίες 2000/43/ΕΚ «περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης προσώπων, ασχέτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής», και 2000/78/ΕΚ³⁵ του Συμβουλίου της 27.11.2000. Κατά τη γενική αρχή του νόμου αυτού, απαγορεύεται η διάκριση στους τομείς της απασχόλησης, της εργασίας, της συμμετοχής σε σωματεία και επαγγελματικές οργανώσεις, καθώς και στην εκπαίδευση, τις κοινωνικές παροχές και την πρόσβαση στη διάθεση και την παροχή αγαθών και υπηρεσιών που διατίθενται στο κοινό, με βάση, εκτός των άλλων, την αναπηρία, ενώ το βάρος της απόδειξης της διάκρισης ρυθμίζεται ευνοϊκότερα (από ό,τι στο κοινό δίκαιο) για τον επικαλούμενο τη διάκριση αυτή.³⁶

6. Πρόσβαση και βιβλιοθήκες

Οι παραπάνω νόμοι και διατάξεις (αλλά και άλλοι) επικεντρώνονται περισσότερο στα καίρια, βέβαια, ζητήματα της ίσης πρόσβασης στο φυσικό περιβάλλον, την εκπαίδευση και την επαγγελματική απασχόληση. Όσον αφορά την ίση και ελεύθερη πρόσβαση στην πληροφορία, για τα άτομα με ειδικές ανάγκες και την πρόσβασή τους σε αρχεία

και βιβλιοθήκες έχει προβλέψει ο Κανονισμός Λειτουργίας Βιβλιοθηκών (Υ.Α. 830/2003).

Ήδη από το άρθρο 1 του Κανονισμού τονίζεται ότι η βιβλιοθήκη παρέχει ειδικές υπηρεσίες και υλικό σε όσους χρήστες δεν μπορούν να χρησιμοποιήσουν τις συνήθεις υπηρεσίες και το υπάρχον υλικό της βιβλιοθήκης, όπως τα άτομα με ειδικές ανάγκες. Στο άρθρο 4 παρ. 8, με τίτλο «υπηρεσίες σε άτομα με ειδικές ανάγκες» προβλέπεται καταρχήν ότι η βιβλιοθήκη παρέχει ισότιμα υπηρεσίες σε άτομα με ειδικές ανάγκες. Κατά το άρθρο αυτό, «(η βιβλιοθήκη) καταβάλλει προσπάθειες, ώστε να επεκτείνει τις δραστηριότητές της, προκειμένου να καλύπτει τις ειδικές ομάδες του πληθυσμού που υστερούν, λόγω αναπηριών, ηλικίας και υγείας. Οι υπηρεσίες αυτές περιλαμβάνουν: υπηρεσίες σε άτομα με προβλήματα όρασης ... εξασφάλιση πρόσβασης σε όλες τις βιβλιοθήκες στα άτομα με σωματικές αναπηρίες ... συνεργασία με φορείς που προσφέρουν υπηρεσίες στις ειδικές αυτές ομάδες πληθυσμού και οργάνωση ενημερωτικών ή άλλων εκδηλώσεων στους χώρους της βιβλιοθήκης, εμπλουτισμό των

33. Πάντως, ανάγκη για ειδική εκπαίδευση μπορεί να έχουν και άτομα με ιδιαίτερα ταλέντα κ.λπ., κάτι που έχει αναγνωρισθεί νομοθετικά με την παρ. 2 άρ. 2 του νόμου αυτού, κατά το οποίο ανάγκη εκπαιδευτικής μεταχείρισης μπορεί να τύχουν τα άτομα που έχουν ιδιαίτερες νοητικές ικανότητες και ταλέντα.

34. «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας ή γενετήσιου προσανατολισμού», ΦΕΚ Α' 16/27.1.2005. Με τον νόμο αυτόν ενσωματώθηκαν στην ελληνική έννομη τάξη δύο Οδηγίες της ΕΕ: α) η Οδηγία 2000/43/ΕΚ «περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης προσώπων ασχέτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής» στους τομείς της απασχόλησης, της εργασίας, της συμμετοχής σε σωματεία και επαγγελματικές οργανώσεις, καθώς και στην εκπαίδευση, τις κοινωνικές παροχές και την πρόσβαση στη διάθεση και την παροχή αγαθών και υπηρεσιών που διατίθενται στο κοινό, και β) η Οδηγία 2000/78/ΕΚ «για την καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω θρησκείας ή πεποιθήσεων, ειδικών αναγκών, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού» αποκλειστικά στον τομέα της απασχόλησης και της εργασίας.

35. Για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία.

36. Άρθρο 14 παρ. 1: «όταν ο βλαπτόμενος προβάλλει ότι δεν τηρήθηκε η αρχή της ίσης μεταχείρισης και αποδεικνύει ενώπιον δικαστηρίου ή αρμόδιας διοικητικής αρχής πραγματικά γεγονότα από τα οποία μπορεί να συναχθεί άμεση ή έμμεση διάκριση, το αντίδικο μέρος φέρει το βάρος να αποδείξει στο δικαστήριο, ή η διοικητική αρχή να θεμελιώσει, ότι δεν συνέτρεξαν περιστάσεις που συνιστούν παραβίαση της αρχής αυτής». Κατά το άρ. 19 του νόμου αυτού, φορέας πρόωθησης της αρχής της ίσης μεταχείρισης είναι ο Συνήγορος του Πολίτη.

συλλογών των βιβλιοθηκών για την εξυπηρέτηση των ατόμων που έχουν τη φροντίδα των ατόμων με ειδικές ανάγκες, διασφάλιση του υλικού των βιβλιοθηκών από την οποιαδήποτε ένταξη περιεχομένου προσβλητικού προς τα άτομα με ειδικές ανάγκες, συνειδητή ενίσχυση του υλικού που προωθεί την ένταξη των ατόμων με ειδικές ανάγκες στο κοινωνικό γίγνεσθαι, ταχυδρομική αποστολή ή ανάθεση σε εθελοντές του ζητούμενου υλικού σε άτομα που δεν έχουν τη δυνατότητα μετακίνησης και κατά συνέπεια δεν μπορούν να επισκεφθούν τη βιβλιοθήκη». Επίσης προβλέπεται η εξασφάλιση ψηφιακού υλικού, προσβάσιμου στους τυφλούς αναγνώστες, για τους οποίους επίσης οι βιβλιοθήκες υποχρεούνται, όταν δημιουργούν υλικό ειδικά για τους τυφλούς, να ακολουθούν τις Αρχές για τη Δημιουργία και Παραγωγή για Προσβάσιμα Βιβλία και Υλικό» της διεθνούς κοινοπραξίας, για το πρότυπο του νέου ψηφιακού φωνητικού βιβλίου (Daisy).

Η αναλυτική αυτή παράθεση των υπηρεσιών, που οφείλει η βιβλιοθήκη στα άτομα με ειδικές ανάγκες, απηχεί τη σύγχρονη αντίληψη ότι η βιβλιοθήκη διαδραματίζει σημαίνοντα ρόλο στην ομαλότερη κατά το δυνατόν, κοινωνικοποίηση των ατόμων αυτών και την ελαχιστοποίηση των εμποδίων στην ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους. Οι βιβλιοθήκες παίζουν καταλυτικό ρόλο στις ζωές ανθρώπων με ειδικές ανάγκες. Την ίση και ελεύθερη πρόσβαση των ατόμων με ειδικές ανάγκες προβλέπουν διεθνώς διάφορα νομοθετήματα όπως στις ΗΠΑ (American with Disabilities Act, 1990),³⁷ στην Αγγλία (Disability Discrimination Act 1995)³⁸ κ.ά. Αλλά και εκτός από ειδικούς νόμους που προβλέπουν αυτή την ελεύθερη και ίση πρόσβαση, οι ενώσεις βιβλιοθηκών ανά τον κόσμο έχουν υιοθετήσει και συγκεκριμένες πολιτικές και αρχές λειτουργίας, που στοχεύουν στην προστασία των ατόμων με ειδικές ανάγκες.³⁹

7. Τυφλοί ή μερικώς βλέποντες και πρόσβαση στην πληροφορία

Τα άτομα με μειωμένη όραση ή τύφλωση αποτελούν μια ομάδα ατόμων με ειδικές ανάγκες, με την οποία η διεθνής βιβλιοθηκονομική κοινότητα έχει απασχοληθεί σε ικανοποιητικό βαθμό. Μια εύλογη εξήγηση για αυτό είναι ότι η σύγχρονη τεχνολογία φαίνεται να έχει αντιμετωπίσει με επιτυχία τα προβλήματα ανάγνωσης των ατόμων με τύφλωση ή με μειωμένη όραση, ενώ συνεχώς προκύπτουν νέες τεχνολογικές εφαρμογές που διευκολύνουν την πρόσβαση των ατόμων με προβλήματα όρασης σε υλικό.⁴⁰ Ειδικά για τους μερικώς βλέποντες τυπώνεται αναγνωστικό υλικό με μεγάλα τυπογραφικά στοιχεία. Συνήθως τα (ηχοτεχνικά περισσό-

τερο) κείμενα, αυτά είναι εκτυπωμένα σε γραφές Arial, Univers ή Helvetica, καθώς υποστηρίζεται⁴¹ ότι αυτές είναι πιο ευανάγνωστες, και σε μέγεθος 14pt.⁴² Οι εκδότες, πάντως, δεν έχουν προβεί σε

37. Title I (Employment), Title II (Government Programs and Services) και Title III (Public Accommodations), βλ. πλήρες κείμενο του νόμου στο <http://www.usdoj.gov/crt/ada/pubs/ada.txt>

38. C. 50, 1995, διαθέσιμο στο <http://www.opsi.gov.uk/acts/acts1995/1995050.htm>. Ο νόμος αυτός τροποποιήθηκε περιορισμένα με τον Disability Discrimination Act 2003 (βλ. <http://www.dti.gov.uk/er/equality/disabilityregs.pdf>).

39. Βλ. π.χ. τη δήλωση που υιοθετήθηκε από την Ένωση Βιβλιοθηκών της Νέας Ζηλανδίας την 16/10/1980: Η Ένωση Βιβλιοθηκών της Νέας Ζηλανδίας: 1) Πιστεύει ότι ο καθένας έχει δικαίωμα πρόσβασης στις υπηρεσίες και το υλικό της βιβλιοθήκης, ώστε να ικανοποιούν τις ανάγκες τους για πληροφόρηση, εκπαίδευση, έμπνευση και ψυχαγωγία. 2) Υποστηρίζει προγράμματα που θα ενδυναμώνουν και θα επεκτείνουν τις υπηρεσίες της βιβλιοθήκης σε άτομα με κάθε είδους αναπηρία. 3) Ενθαρρύνει εθνικές και τοπικές αρχές να παρέχουν ικανοποιητική οικονομική στήριξη, ώστε όλες οι βιβλιοθήκες να μπορούν να προσφέρουν τις ειδικές υπηρεσίες και υλικό που χρειάζονται τα άτομα με ειδικές ανάγκες ώστε να μπορούν να εκμεταλλευθούν στο έπακρο τις υπηρεσίες της βιβλιοθήκης. 4) Υποστηρίζει προσπάθειες διασφάλισης ότι οι βιβλιοθήκες θα συνεργασθούν με άλλες υπηρεσίες βοήθειας των ατόμων με ειδικές ανάγκες. 5) Προωθεί την οικουμενική εφαρμογή της υιοθέτησης standards, ειδικά του New Zealand Standard 4121, με στόχο την πλήρη διευκόλυνση της πρόσβασης και χρήσης των κτιρίων της βιβλιοθήκης από τα άτομα με ειδικές ανάγκες. 6) Υποστηρίζει προσπάθειες από την Εθνική Βιβλιοθήκη και τις δημόσιες βιβλιοθήκες να προωθήσουν την παραγωγή υλικού, που είναι αναγκαίο στα άτομα με ειδικές ανάγκες, να παράσχουν τον κατάλληλο εξοπλισμό για τη χρήση τους και να διευκολύνουν τον διαδανεισμό του υλικού αυτού. 7) Στοχεύει στην εξασφάλιση ότι ο νόμος για την πνευματική ιδιοκτησία δεν παρεμποδίζει αδικαιολόγητα την πρόσβαση σε αντίγραφα υλικού, κατάλληλα διαμορφωμένου, για τα άτομα με ειδικές ανάγκες. Ως άτομα με ειδικές ανάγκες ορίζονται τα άτομα με κάποια φυσική ή πνευματική αναπηρία, η οποία τους παρεμποδίζει στη χρήση της συμβατικής βιβλιοθήκης ή υπηρεσίας πληροφόρησης. Διαθέσιμο στο www.lianza.org.nz/about/governance/statements/services_disabled.html. Πρβλ. και σχετική δήλωση της Αμερικανικής Ένωσης Βιβλιοθηκών στο www.ala.org

40. Βλ. αναλυτικά Mates B.T., *Adapting Technology for the Internet: Making Electronic Resources Accessible to All*, 2000, επίσης McNulty T., ed., *Accessible Libraries on Campus: A Practical Guide for the Creation of Disability-Friendly Libraries*, 1999.

41. Βλ. έρευνα της Εθνικής Βιβλιοθήκης για τους Τυφλούς της Αγγλίας (National Library for the Blind), *Library Services for Visually Impaired People*, στο <http://bpm.nlb-online.org/chapter8.html#8.3.1>

42. Ο.π. Όμως στην ίδια έρευνα σημειώνεται ότι υπάρχουν εκδόσεις και σε πολύ μεγάλο μέγεθος γραμμάτων (μέχρι

εκτενείς εκδόσεις με μεγάλα γράμματα, ίσως λόγω προβλημάτων εμπορικότητας, ενώ στην Αγγλία, η κύρια πηγή των εκδόσεων αυτών είναι οι δημόσιες βιβλιοθήκες.

Για την (πλήρη) τύφλωση, ήδη από το 1825 ο Γάλλος Louis Braille εφηύρε το σύστημα ανάγλυφης γραφής που φέρει το όνομά του (Braille), μια μέθοδος ανάγνωσης μέσω της αίσθησης της αφής. Η μέθοδος αυτή χρησιμοποιεί έξι σημεία, τα οποία σε διάφορους συνδυασμούς αποδίδουν τα γράμματα του αλφαβήτου και τους αριθμούς.⁴³ Ειδικά στην Αγγλία, ο αριθμός των ατόμων με προβλήματα όρασης, που χρησιμοποιούν το σύστημα Braille για να διαβάσουν, ανέρχεται στο 3%,⁴⁴ ενώ η συλλογή της Εθνικής Βιβλιοθήκης για τους Τυφλούς αγγίζει τους 13.000 τίτλους βιβλίων, η θεματική των οποίων δεν περιορίζεται στη λογοτεχνία. Στις ΗΠΑ, πολλές δημόσιες βιβλιοθήκες ή υπηρεσίες πληροφόρησης διαθέτουν ένα ξεχωριστό τμήμα για τους τυφλούς και τα άτομα με μειωμένη όραση.⁴⁵ Από την πλευρά των ψηφιακών βιβλιοθηκών, παράδειγμα ψηφιακής βιβλιοθήκης με προσβάσιμο υλικό για τα άτομα με προβλήματα όρασης αποτελεί η βιβλιοθήκη του Εθνικού Ίδρυματος του Καναδά για τους τυφλούς (CNIB), που παρέχει υπηρεσίες σε περίπου τρία εκατομμύρια Καναδών πολιτών με προβλήματα όρασης.⁴⁶ Η Διεθνής Ομοσπονδία Ενώσεων και Ίδρυμάτων Βιβλιοθηκών (IFLA) υποστηρίζει ενεργά τη γραφή Braille στις βιβλιοθήκες.⁴⁷

Στην Ελλάδα⁴⁸ αναφέρεται ότι γενικά δεν υπάρχουν τμήματα στις βιβλιοθήκες με τη γραφή Braille.⁴⁹ Μια εξαίρεση είναι η βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου Μακεδονίας,⁵⁰ ενώ και το Κέντρο Εκπαίδευσης και

έχουν το ίδιο πρόβλημα κ.ά. Βλ. <http://www.cnib.ca/eng/research/index.htm>

47. «... Οι δημόσιες βιβλιοθήκες έχουν μια θεμελιώδη υποχρέωση προς τους αναγνώστες γραφής Braille και πρέπει να παρέχουν πρόσβαση σε βιβλία Braille και σχετικές υπηρεσίες σαν ένα βασικό μέρος του στόχου και της αποστολής των βιβλιοθηκών, όπως υποστηρίζει και η IFLA (Διεθνής Ομοσπονδία Ενώσεων Βιβλιοθηκών) και η UNESCO ...», Αρχές παροχής υπηρεσιών στους αναγνώστες Braille της IFLA, www.ifla.org/VII/s31/pub/guide.htm+IFLA+braille&hl=el&gl=gr&ct=clnk&cd=1
48. Υπάρχουν 23.000 τυφλοί, κατά τον ελληνικό νόμο (με όραση κάτω του 1/20 από τους δύο οφθαλμούς), ενώ θα πρέπει να τετραπλασιαστεί ο αριθμός αυτός για να αποδώσει τα άτομα στην Ελλάδα με σοβαρά προβλήματα όρασης, βλ. ομιλία του *Ηλία Μαριόλα*, Προέδρου του Πανελληνίου Συνδέσμου Τυφλών στη Βουλή, 24.2.2005, στο www.ebernidaki.gr/OMILIES/epitropiAMEA/24feb05_gr.htm
49. Βλ. *Μαρκοπούλου*, Να κατοχυρωθεί η γραφή Braille, Η Ναυτεμπορική, 26/3/2005, στο www.disabled.gr
50. *Παταράγκου Π., Ζωντανός Κ., Ταραμούπουλος Α. και Φράγκου Α.*, Υπηρεσίες ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών για τους τυφλούς και τα άτομα με περιορισμένη όραση: η εμπειρία του Πανεπιστημίου Μακεδονίας από το Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα ACCELERATE (Access to the modern library services for the blind and partially sighted people), Σύγχρονη Βιβλιοθήκη και Υπηρεσίες Πληροφόρησης, 6, 33-20, Πρακτικά 9ου Πανελληνίου Συνεδρίου Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, σ. 25 επ., 2002. Στη βιβλιοθήκη αυτή έχει διαμορφωθεί ξεχωριστή αίθουσα, η οποία διαθέτει σύγχρονους σταθμούς εργασίας Η/Υ για χρήση τους από τυφλούς και μερικώς βλέποντες χρήστες. Ο διαθέσιμος εξοπλισμός και το λογισμικό που υποστηρίζει τους στόχους της βιβλιοθήκης είναι αξιόλογος (π.χ. 2 Ηλεκτρονικοί Υπολογιστές Pentium 4 με CD-ROM drive και σύνδεση στο Internet, εκ των οποίων ο ένας έχει οθόνη 19" sct και ο άλλος 17" tft., JAWS (for Windows, πρόκειται για παραθυρικό λογισμικό που διαβάζει τα περιεχόμενα της οθόνης καθοδηγώντας μηχανικά το χρήστη για τις ενέργειές του), Apollo II, περιφερειακή μονάδα σύνθεσης φωνής, ανανεύσιμη πινακίδα Braille (Braille display), συσκευή που απεικονίζει τους χαρακτήρες της οθόνης σε χαρακτήρες Braille αναγνώσιμους διά της αφής, Λογισμικό δραστηκτής μεγέθυνσης της οθόνης Supernova 6 με ενσωματωμένο τον αναγνώστη οθόνης Hal, το Braille για τη μετατροπή του κειμένου σε μορφή braille και το συνθέτη φωνής Orpheus, σαρωτής βιβλίων (book scanner) και λογισμικό οπτικής ανάγνωσης χαρακτήρων (OCR)-Fine Reader 5, για τη μετατροπή έντυπων κειμένων σε ηλεκτρονική μορφή, σαρωτής βιβλίων (book scanner) και λογισμικό οπτικής ανάγνωσης χαρακτήρων (OCR)-Fine Reader 5, για τη μετατροπή έντυπων κειμένων σε ηλεκτρονική μορφή, Εκτυπωτής Braille τύπου Everest. Τα κάθε είδους ηλεκτρονικά κείμενα μπορούν να εκτυπωθούν σε μορφή Braille με τον ειδικό εκτυπωτή διπλής όψης που διαθέτει η βιβλιοθήκη, βλ. <http://www.lib.uom.gr/content/blogcategory/98/68/lang.iso8859-7/>. Στο ίδιο πρόγραμμα (Accelerate) συμμετείχε και η βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου της Κύπρου, όπου έχουν εγκατασταθεί σε δύο σταθμούς ειδικά τερματικά και λογισμικό κ.λπ., λόγω των οποίων οι χρήστες έχουν πρόσβαση στο διαδίκτυο, σε τριάντα πέντε βάσεις δεδομένων κ.λπ. Στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, πάντως,

και 24pt), οι οποίες, όμως, ήταν, λόγω του μεγέθους αυτού, δύσχρηστες και έχουν πλέον εκλείψει.

43. Για στοιχεία για τη μέθοδο ανάγνωσης Braille, βλ. άμεσα σε πολλές άλλες ιστοσελίδες, την ιστοσελίδα του Διεθνούς Ινστιτούτου Braille, www.braille.org
44. Ο.π., Library Services for Visually Impaired People.
45. Π.χ., η βιβλιοθήκη της Πολιτείας της Arizona, τμήμα Braille και ομιλούντων βιβλίων (πάνω από 50.000 τίτλοι), βλ. <http://66.102.9.104/search?q=cache:su9GOlylmFQJ:www.lib.az.us/braille/+US+library+braille&hl=el&gl=gr&ct=clnk&cd=3> η βιβλιοθήκη της Πολιτείας της Iowa για τους τυφλούς και τους σωματικά ασθενείς, βλ. <http://66.102.9.104/search?q=cache:B2cNVsmNvxIJ:www.blind.state.ia.us/library/+US+library+braille&hl=el&gl=gr&ct=clnk&cd=4> και πολλές άλλες.
46. Ανάμεσα στις υπηρεσίες αυτές της ψηφιακής βιβλιοθήκης είναι η πρόσβαση σε υλικό του διαδικτύου μέσω της βιβλιοθήκης (και καθημερινά σε σαράντα εφημερίδες του Καναδά), ενώ η συλλογή της αποτελείται από 10.000 ομιλούντα βιβλία κ.ά., περιοδικά, βάσεις δεδομένων. Υπάρχει και ειδική πύλη της βιβλιοθήκης για τα τυφλά παιδιά, μέσα από την οποία μπορούν να παίξουν, να βοηθηθούν στις εργασίες τους για το σχολείο αλλά και να επικοινωνήσουν με παιδιά που

Αποκατάστασης Τυφλών διαθέτει βιβλιοθήκη.⁵¹ Πάντως, ειδική υποδομή για άτομα με αναπηρία (όχι μόνο για τυφλούς) διαθέτει η Βιβλιοθήκη Πληροφορικής του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών,⁵² η Βιβλιοθήκη του Παντείου Πανεπιστημίου⁵³ και η Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου της Κρήτης.⁵⁴ Η Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου των Ιωαννίνων διαθέτει Συλλογή Braille,⁵⁵ ενώ αναφέρεται⁵⁶ επίσης ότι η βιβλιοθήκη του ΤΕΙ Σερρών έχει δημιουργήσει ένα αξιόλογο εργαστήριο για τα άτομα με αναπηρία (ειδικά για προβλήματα όρασης, ακοής και κίνησης). Η Δημόσια Βιβλιοθήκη Σπάρτης παρουσιάζει αξιόλογο σχετικό έργο.⁵⁷ Αλλά όμως, παρατηρείται, ειδικά ως προς τις ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες και την προσβασιμότητα των ιστοσελίδων τους στους τυφλούς, ότι ο κύριος λόγος που οι βιβλιοθήκες δεν έχουν προνοήσει για τους χρήστες αυτούς, είναι η άγνοια σχετικά με τα ζητήματα προσβασιμότητας, αλλά και το μικρό ποσοστό ατόμων που εντάσσονται στην κατηγορία αυτή.⁵⁸

Η εκτύπωση βιβλίων στη γραφή Braille παρουσιάζει, οπωσδήποτε, δυσκολίες.⁵⁹ Μια άλλη εναλλακτική μορφή υλικού είναι τα ακουστικά (ομιλούντα) βιβλία (talking books), τα οποία εμπεριέχονται σε κασέτες ή και Compact Disks (CD). Αυτά αποκτούν καίρια σημασία για τα άτομα που δεν μπορούν να διαβάσουν τη γραφή Braille. Τα ακουστικά αυτά, αναλογικά, βέβαια, βιβλία μετατρέπονται όλο και περισσότερο, λόγω και της κοινοπραξίας Daisy⁶⁰ που συστήθηκε το 1996 για τον σκοπό αυτό, σε ψηφιακά ακουστικά βιβλία. Στον Φάρο Τυφλών στην Ελλάδα αναφέρεται⁶¹ ότι υπάρχουν περισσότερα από 2.500 ομιλούντα βιβλία.

Τα ψηφιακά ακουστικά βιβλία και γενικά το ψηφιακό ακουστικό υλικό αποτελεί μάλλον την πλέον ενδιαφέρουσα και επιτυχή εφαρμογή της τεχνολογίας υποστήριξης της πρόσβασης. Η πρόσβαση αυτή απαιτεί την εγκατάσταση ειδικού λογισμικού ώστε να είναι, για παράδειγμα, οι ιστοσελίδες του διαδικτύου προσβάσιμες στα άτομα με προβλήματα όρασης. Υπάρχουν συγκεκριμένες οδηγίες για την κατασκευή προσβάσιμων ιστοσελίδων.⁶² Μια ιστοσελίδα γίνεται προσβάσιμη στους τυφλούς, όταν σε αυτή έχει εγκατασταθεί λογισμικό, που μετατρέπει τον γραπτό λόγο σε προφορικό, με τη χρήση μηχανικού συνθέτη φωνής. Τέτοιο λογισμικό είναι το JAWS (Job Access with Speech) ή το Henter-Joyce. Γραφικά ή εικόνες στις ιστοσελίδες πρέπει όμως, να συνοδεύονται από το σχετικό κείμενο προς ανάγνωση, διαφορετικά ο χρήστης δεν έχει πρόσβαση (και) σε αυτά.⁶³ Υπάρχουν πάντως τρόποι να γνωρίζει κανείς εκ των προτέρων πόσο προσβάσιμη είναι (ή όχι) μια ιστοσελίδα, καθώς ειδικό και πάλι λο-

γισμικό μπορεί να αναλύσει την ιστοσελίδα και να αναφέρει προβλήματα προσβασιμότητας.⁶⁴

- έχει ξεκινήσει η ψηφιοποίηση διδακτικού υλικού και από εθελοντές φοιτητές προς όφελος των ατόμων με προβλήματα όρασης, βλ. Παταράγκου κ.ά., ό.π., σ. 33.
51. Η βιβλιοθήκη του Κ.Ε.Α.Τ. διαθέτει σε ακουστική μορφή περί τους 1850 τίτλους πανεπιστημιακών συγγραμμάτων, 60 τίτλους βιβλίων γυμνασίου και λυκείου και συνεχώς εμπλουτίζεται. Επίσης διαθέτει 100 τίτλους παραμυθιών για μικρά παιδιά. Βλ. http://www.keat.gr/categories.php?CID=3&sub_id=11&lang=gr
 52. Βλ. www.di.uoa.gr/lib
 53. Βλ. www.panteion.edu.gr/new/menu/library/amea.html Πάντειο Πανεπιστήμιο, Υπηρεσίες προς άτομα με ειδικές ανάγκες.
 54. www.lib.uoc.gr/dyncat?catid=412 Πανεπιστήμιο Κρήτης, Υπηρεσίες υποστήριξης
 55. www.lib.uoi.gr/info/tour.php
 56. Βλ. Άτομα με ειδικές ανάγκες και βιβλιοθήκες, στο www.lis.upatras.gr/libworld
 57. www.nikiforos.edu.gr/base/more.php?id=0501
 58. Γαρουφάλλου Ε., *Ευαγγελία Κ.*, Έρευνα για την προσβασιμότητα των τυφλών και των ατόμων με περιορισμένη όραση στους δικτυακούς τόπους των ελληνικών ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών, Πρακτικά του 15ου Συνεδρίου Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, Ακαδημαϊκές Βιβλιοθήκες και Κοινωνίες των Πολιτών, Δημιουργώντας Δεσμούς γνώσης, δημοκρατίας και πολιτισμού στο ψηφιακό περιβάλλον, 1-3 Νοεμβρίου 2006, σ. 256 επ.
 59. «... Η κ. Γερουλάνου (υπεύθυνη του Φάρου Τυφλών) υπογραμμίζει ότι: «το να εκδοθεί ένα βιβλίο σε σύστημα Braille δεν είναι τόσο απλό, αν σκεφτούμε ότι μια σελίδα A4 βήπεδων αντιστοιχεί σε τρεις σελίδες τυφλών. Για παράδειγμα, το επίτομο λεξικό του Δορμπαράκη είναι 28 τόμοι σε γραφή Braille. Επίσης, η διαδικασία που χρησιμοποιείται είναι χρονοβόρα, καθώς λαμβάνουμε το κείμενο σε δισκέτα ή σε e-mail, στη συνέχεια γίνεται η μετατροπή του σε Braille, προκύπτει ένα δοκίμιο που διορθώνεται από τυφλό άτομο σε συνεργασία με τον υπεύθυνο υπολογιστών και τέλος γίνεται η διάσπασή του σε τεύχη και η βιβλιοδεσία. Γίνεται, λοιπόν, κατανοητό ότι το κόστος είναι μεγάλο και ο όγκος δουλειάς τεράστιος ...», Κιουλαφή Π., Ευκαιρία στην ισότητα, διακείμεμα στη μόρφωση, www.paraki.panteion.gr
 60. Η κοινοπραξία Daisy αποτελείται από διάφορους φορείς, που στοχεύουν στην εξασφάλιση της ίσης προσβασιμότητας στα άτομα με προβλήματα όρασης (και όχι μόνο) κ.λπ. σε υλικό, βλ. www.daisy.org
 61. Κιουλαφή Π., ό.π.
 62. Βλ. για παράδειγμα, τις οδηγίες Web Content Accessibility Guidelines του World Wide Web Consortium στο www.w3.org
 63. Βλ. σχετική παρατήρηση των Γαρουφάλλου Ε., Σιάτρη Γ. και Χριστοδούλου Γ., Απλότητα: η «τέχνη» της δημιουργίας εύχρηστων και προσβάσιμων ιστοσελίδων βιβλιοθηκών, Πρακτικά 9ου Πανελληνίου Συνεδρίου Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, σ. 159, 167.
 64. Ό.π., όπου παρατίθενται τα λογισμικά (το Bobby Accessibility Checker του Κέντρου Εφαρμοσμένων

Ειδικά για τα Ελληνικά, υπάρχουν προγράμματα Η/Υ για τη βοήθεια των τυφλών ή μερικώς βλεπόντων, όπως το «Hall», λογισμικό με Ελληνικό συνθέτη φωνής, ο «Δημοσθένης», που τους δίνει τη δυνατότητα να σκανάρουν και να διορθώνουν κείμενα ή να διαβάζουν εφημερίδες, καθώς και το πρόγραμμα «Αίσωπος» (δημιούργημα του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης), που μετατρέπει το κείμενο από ηλεκτρονική μορφή σε ελληνικό λόγο.⁶⁵ Εκτός άλλων τεχνολογιών και πολυμέσων, υπάρχει και μια σειρά ειδικών πλοηγτών (browsers) για τους τυφλούς και μερικώς βλέποντες (και άτομα με διανοητική καθυστέρηση), που επιτρέπουν την πλοήγηση στο διαδίκτυο.⁶⁶ Σημαντικό είναι εδώ το έργο των Εργαστηρίων Ελληνικών Πανεπιστημίων.⁶⁷

8. Τεχνολογία πρόσβασης στην πληροφορία για άλλες αναπηρίες

Μια άλλη μεγάλη κατηγορία ατόμων με αναπηρία είναι εκείνη των ατόμων με κινητική αναπηρία. Σημαντική είναι, όσον αφορά στην πρόσβαση στην πληροφορία, η αναπηρία των άνω άκρων,⁶⁸ καθώς είτε για να κρατήσει ένα βιβλίο είτε για να εργασθεί στον υπολογιστή, καταρχήν χρειάζεται κανείς την απρόσκοπτη χρήση των άνω άκρων. Παρόλα αυτά, υπάρχουν ειδικοί διακόπτες για τον υπολογιστή, με μεγάλη επιφάνεια επαφής, ώστε να πιέζονται από άκρα χωρίς να χρησιμοποιούνται δάχτυλα. Υπάρχουν επίσης διακόπτες ποδιού, ως εναλλακτική λύση, όταν η χρήση των άνω άκρων είναι ιδιαίτερα περιορισμένη ή αδύνατη. Στη θέση του γνωστού ποντικιού (mouse), ο χρήστης με ειδικές ανάγκες μπορεί να χρησιμοποιήσει ειδικό ποντίκι ποδιών ή ειδικό χειριστήριο χειρός (joystick),⁶⁹ το οποίο λειτουργεί με τη χρήση γροθιάς ή την ισχύσφαιρα (trackball),⁷⁰ άλλο είδος ποντικιού που λειτουργεί με ολόκληρη την παλάμη του χεριού. Ο υπολογιστής μπορεί, άλλωστε, να λειτουργήσει και με μόνη τη χρήση του κεφαλιού, όταν λόγω, π.χ., παράλυσης, δεν υπάρχει χρήση άκρων. Η συσκευή που το επιτρέπει αυτό, ενεργοποιείται με την κίνηση του κεφαλιού, ή ακόμη, με παρακολούθηση του βλέμματος (eyegaze).⁷¹ Η συσκευή λειτουργεί με υπέρυθρες ακτίνες, εναλλακτικά με μικροσκοπική βιντεοκάμερα που παρακολουθεί την κίνηση του ματιού ή, τέλος, με ηλεκτρόδια που παρακολουθούν την κίνηση των μυών γύρω από το μάτι. Υπάρχει επίσης και ειδικός ασύρματος διακόπτης στόματος, ο οποίος λειτουργεί μέσω της εισπνοής και εκπνοής, ενώ υπάρχει πλέον και για την ελληνική γλώσσα σύστημα φωνητικής υπαγόρευσης σε

υπολογιστή.⁷² Το πρόβλημα με όλες αυτές τις νέες τεχνολογίες είναι το υψηλό κόστος αγοράς.

Για τα άτομα με μειωμένη ακοή, οι δυσκολίες είναι λιγότερες, καθώς μπορούν να διαβάσουν, ενώ είναι πιο εύκολη η μετατροπή του ήχου σε εικόνα, παρά το αντίθετο (μετατροπή της εικόνας σε ήχο, όπως γίνεται, π.χ., με τα ακουστικά βιβλία κ.ά.). Έτσι, υπάρχουν βιντεόφωνα (σύστημα επικοινωνίας που συνδυάζει κάμερα, οθόνη και τηλέφωνο κειμένου, παρέχοντας τη δυνατότητα στο χρήστη να χρησιμοποιήσει και τη νοηματική γλώσσα), τηλέφωνα κειμένου (τηλέφωνο με πληκτρολόγιο που λαμβάνει και στέλνει ηλεκτρονικά σήματα) και σύστημα ανάγνωσης νευμάτων και γλώσσας σημαδιών (με χρήση ενός ειδικού γαντιού -το «γάντι που μιλάει»-⁷³ στα

Τεχνολογίας CAST, βλ. www.cast.org/bobby to BBC Education Text to Speech Internet Enhancer, στο www.bbc.co.uk/education/betsie to LynxView κ.ά).

65. Βλ. Κιουλαφή, ό.π.

66. Βλ. αναλυτικά Τσινάκο Α., Νέες Τεχνολογίες και Πολυμέσα στην Εκπαίδευση των Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες, 2003, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη, επίσης για μια συνοπτική περιγραφή των διαφόρων διαθέσιμων πλοηγτών, βλ. Χρήστογλου Ζ., Browsers για άτομα με ειδικές ανάγκες, 2004, στο www.etl.uom.gr/mr/courses/projects/2501Christoglou.pdf Το Εργαστήριο Πληροφορικής του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών διαθέτει Εργαστήριο Επικοινωνίας με Ομιλία, με σημαντικό έργο (βλ. www.di.uoa.gr/speech/hestia/ekpa.htm) Το Εργαστήριο Υποστηρικτικής Τεχνολογίας και Επικοινωνίας Ανθρώπου Μηχανής του Ιδρύματος Τεχνολογίας και Έρευνας του Ινστιτούτου Πληροφορικής, που συμμετέχει στο έργο ΕΣΤΙΑ έχει κατασκευάσει στην Ελλάδα ειδικό λογισμικό πλοήγησης στο διαδίκτυο αλλά και ηλεκτρονικό ταχυδρομείο ειδικά για τα άτομα με ειδικές ανάγκες, βλ. www.di.uoa.gr/speech/hestia/blind_br.htm

67. Βλ. αμέσως προηγούμενη υποσημείωση.

68. Η νομοθετική εξασφάλιση της (φυσικής) προσβασιμότητας σε άτομα με αναπηρία στα κάτω άκρα, δεν αναλύεται εδώ (βλ. υποσημ. 1), πλην όμως, μπορούμε να πούμε ότι οι σχετικοί νόμοι, εάν εφαρμοσθούν από την Πολιτεία, πραγματικά πετυχαίνουν τον στόχο τους.

69. Βλ. αναλυτικά στο <http://www.abilityhub.com/mouse/joystick.htm> Επίσης, βλ. την ιστοσελίδα του International Center for Disability Resources on the Internet, μη κερδοσκοπικό ίδρυμα με στόχο την προώθηση προσβάσιμων τεχνολογιών, www.icdri.org.

70. Βλ. αναλυτικά στο <http://www.abilityhub.com/mouse/trackball.htm>

71. Βλ. αναλυτικά στο <http://www.abilityhub.com/mouse/eyegaze.htm>

72. Βλ. Σύστημα φωνητικής υπαγόρευσης, στο <http://www.disabled.gr/lib/?p=7826#more-7826>

73. Βλ. ενδεικτικά Kramer J. & Leifer L., The Talking Glove: A speaking aid for non-vocal deaf and deaf-blind

χέρια, το οποίο καταγράφει κινήσεις των χεριών και τις μετασχηματίζει σε συνθετική ομιλία).⁷⁴ Και πάλι, το κόστος αποτελεί, πολλές φορές, εμπόδιο στη δυνατότητα εκμετάλλευσης αυτών των τεχνολογιών. Η ελληνική νομοθεσία, πάντως, δεν έχει προβλέψει κάτι σχετικό με τη χρήση αυτών των τεχνολογιών υπέρ των ατόμων με αναπηρία, συγκρινόμενο, για παράδειγμα, με κάποιες διατάξεις για τους τυφλούς ή μερικώς βλέποντες.⁷⁵

9. Πνευματική ιδιοκτησία, πρόσβαση και αναπηρία

Η αρχή της ίσης και ελεύθερης πρόσβασης στην πληροφορία προϋποθέτει όχι μόνο εν τοις πράγμασι ότι η τεχνολογία μπορεί να καταστήσει προσβάσιμη μια πληροφορία (η οποία διαφορετικά δεν θα παρουσίαζε καμία ωφέλεια για τα άτομα με αναπηρία), αλλά και ότι εμπόδια νομικής φύσης δεν καθιστούν την πρόσβαση μια απλή και αφηρημένη δυνατότητα.⁷⁶ Ο κανόνας, βέβαια, είναι ότι κάθε πρόσβαση σε πληροφορία/έργο ρυθμίζεται και από τη νομοθεσία για την πνευματική ιδιοκτησία -η πρόσβαση, φυσικά, ποτέ δεν είναι ελεύθερη για τον καθένα και άνευ άλλου, στα προστατευόμενα με δικαίωμα δημιουργού έργα.⁷⁷

Όμως, τα δικαιώματα του δημιουργού ενός έργου έχουν συχνά κατηγορηθεί ότι προσβάλλουν την ίση και ελεύθερη πρόσβαση στην πληροφορία για τα άτομα με αναπηρία, σε περιπτώσεις όπου αυτή είναι, αντίθετα, εξασφαλισμένη στους άλλους. Συγκεκριμένα, πραγματικά δεν μπορεί να είναι αποδεκτό κοινωνικά να λειτουργούν οι κανόνες της πνευματικής ιδιοκτησίας κατά τέτοιο τρόπο ώστε, είτε να καθυστερούν είτε να ακυρώνουν την πρόσβαση σε δημοσιευμένες πληροφορίες, εναντίον εκείνων, οι οποίοι, λόγω της αναπηρίας τους, πρέπει να αλλάξουν τον τρόπο με τον οποίο το κείμενο ή η πληροφορία παρουσιάζεται, για να αποκτήσουν πρόσβαση.⁷⁸ Η ανάγκη μετατροπής ενός, π.χ., βιβλίου σε γραφή Braille, ώστε να είναι χρήσιμο για έναν τυφλό σημαίνει ότι ένα έργο μετατρέπεται σε άλλη μορφή, πράξη που κατά το δίκαιο της πνευματικής ιδιοκτησίας απαιτεί την άδεια του δικαιούχου του έργου αυτού,⁷⁹ ακόμη κι όταν αυτό που παράγεται είναι ένα μόνο αντίγραφο.⁸⁰ Όμως, προσβάσιμη πληροφορία σημαίνει, άνευ άλλου, ότι ο χρήστης δεν επαφίεται σε μια μόνο από τις αισθήσεις του για να αποκτήσει την πληροφορία και επομένως, στον διαχωρισμό περιεχομένου (πληροφορίας) και μορφής (στην οποία αυτή ενσωματώνεται) και τη δυνατότητα μετατροπής σε εναλλακτικές μορφές υλικού.⁸¹

Το δικαίωμα του δημιουργού, βέβαια, από τη γένεσή του δεν ήταν απόλυτο: πάντοτε περιοριζόταν

κατά διάφορους τρόπους (διαρκούσε, π.χ., έναν συγκεκριμένο χρόνο κ.ά.). Έτσι, έχουν στην Ελλάδα, για παράδειγμα, θεσπισθεί περιορισμοί υπέρ των μαθητών, των δασκάλων, των συγγραφέων (για παράθεση αποσπασμάτων από «ξένα» έργα), των δημοσιογράφων κ.ά. Το ερώτημα είναι εάν στον κατάλογο αυτόν υπάρχει κάποια ειδική πρόβλεψη για τα άτομα με αναπηρία.⁸² Η απάντηση είναι καταρχήν

individuals, Πρακτικά Συνεδρίου RESNA 12th Annual Conference, σ. 471, 1989.

74. Βλ. αναλυτικά *Waldron M.B. & Soowon K.*, Isolated ASL sign recognition system for deaf persons, IEEE Transactions on Rehabilitation Engineering, Sep 1995, Volume: 3, Issue: 3, 261-271.
75. Βλ. παλαιότερο νόμο 471/1979 κατά τον οποίο χορηγούνταν στους τυφλούς φοιτητές μαγνητόφωνα, καθώς επίσης και τις διατάξεις του Κανονισμού Λειτουργίας Βιβλιοθηκών για το σύστημα DAISY, βλ. παραπάνω.
76. Βλ. και *Lessig L.*, Free Culture: How Media Uses Technology and the Law to Lock Down Culture and Control Creativity, The Penguin Press, 2004, ο οποίος περιγράφει τους εξής «ρυθμιστές» (και άρα, πιθανά εμπόδια) της συμπεριφοράς μας: τους νόμους (law), τις νόρμες (norms - κοινωνικοί κανόνες συμπεριφοράς), την αγορά (market) και την αρχιτεκτονική (με την οποία εννοεί τον τρόπο που είναι «κατασκευασμένος» ο φυσικός κόσμος γύρω μας, συμπεριλαμβανομένου και του κόσμου του διαδικτύου). Μια από τις παραμέτρους μπορεί να ακυρώσει μια δυνατότητα που η άλλη επιτρέπει, π.χ., για ό,τι μας αφορά εδώ, η μετατροπή έργου σε προσβάσιμο σε τυφλό μπορεί, ενώ είναι τεχνολογικά δυνατή (παράμετρος «αρχιτεκτονική», για τον Lessig, ό.π.) να είναι αδύνατη νομικά («law»). Αν η μετατροπή επιτρεπόταν και νομικά, αλλά κόστιζε υπέρμετρα, η παράμετρος «αγορά» θα ήταν εκείνη που θα υπαγόρευε τη συμπεριφορά του ατόμου με ειδικές ανάγκες.
77. Πρβλ. και με την παρ. 5 του άρ. 5 Ν. 2690/1999, κατά την οποία η άσκηση του δικαιώματος πρόσβασης (στα έγγραφα) γίνεται με την επιφύλαξη της ύπαρξης τυχόν δικαιωμάτων πνευματικής ή βιομηχανικής ιδιοκτησίας.
78. Βλ. *Mann D.*, The Right to Read: Copyright and Visually Impaired People, 2003, στο www.brailletnet.org/colloques/bnet2003/villette2003/mann_eng.htm
79. Κατά τον Ν. 2121/1993 άρ. 3 το περιουσιακό δικαίωμα «δίνει στους δημιουργούς την εξουσία (το δικαίωμα) να επιτρέπουν ή να απαγορεύουν ... την εγγραφή και την άμεση ή έμμεση, προσωρινή ή μόνιμη αναπαραγωγή των έργων τους με οποιοδήποτε μέσο και μορφή ...».
80. Πρβλ. και *Marino M.Θ.*, Πνευματική Ιδιοκτησία, 2004, σ. 152-153, «... για την άσκηση της εξουσίας αναπαραγωγής αρκεί και η δημιουργία ενός και μόνον αντιγράφου ...».
81. Βλ. και *Minow M. & Lipinski T.*, The Library's Legal Answer's Book, 2003, 149.
82. Όπως, για παράδειγμα, υπάρχει στις ΗΠΑ ειδική εξαίρεση για την περίπτωση αυτή στον νόμο για την Πνευματική Ιδιοκτησία (Copyright Act, 17 USC par. 121), κατά την οποία επιτρέπεται η αντιγραφή και μετατροπή έργων σε εναλλακτικές μορφές υλικού, όπως η γραφή Braille ή οι εκτυπώσεις σε μεγάλα γράμματα

αρνητική, ενώ η Ελλάδα δεν συγκαταλέχθηκε στις χώρες οι οποίες επέλεξαν να υιοθετήσουν τη δυναμική εξαίρεση από το δικαίωμα του δημιουργού,⁸³ η οποία προβλέπεται από την Οδηγία για την Κοινωνία της Πληροφορίας 2001/29/EK για το δικαίωμα του δημιουργού (Copyright Directive).⁸⁴ Η Οδηγία προβλέπει αυτή την εξαίρεση στο άρ. 5.3b, ενώ στο άρ. 6 παρ. 4.1 προβλέπεται ότι οι δικαιούχοι εξαιρέσεων, λόγω αναπηρίας, κατά το άρ. 5.3.b δεν (πρέπει να) εμποδίζονται να επωφεληθούν της εξαίρεσης αυτής, λόγω τεχνολογικών μέτρων προστασίας έργων.⁸⁵

Υπάρχει εδώ μια επιφύλαξη, μήπως η μετατροπή αυτή θα μπορούσε να θεωρηθεί ως αναπαραγωγή για ιδιωτική χρήση και επομένως, να εμπίπτει στον νόμιμο περιορισμό του δικαιώματος του δημιουργού κατά το άρ. 18 παρ. 1 Ν. 2121/1993. Όμως, είναι σαφές ότι μια παρόμοια ερμηνεία οδηγεί σε αβέβαιες εκτιμήσεις. Την ίδια ασάφεια και αβεβαιότητα χαρακτηρίζει και η θέση ότι η μετατροπή έργου υπέρ ατόμου με αναπηρία, με βάση τη διάταξη 6.1. της Οδηγίας 96/9/EK για τις βάσεις δεδομένων, μπορεί να είναι νόμιμη (εξαιρέσεις υπέρ νομίμου χρήστη, προκειμένου αυτός να μπορεί να χρησιμοποιήσει τη βάση δεδομένων κανονικά).⁸⁶ Η *ειδική* πρόβλεψη της εξαίρεσης υπέρ των ατόμων με αναπηρία κατά την Οδηγία 2001/29/EK (53b) συνηγορεί, μάλλον, προς το ότι δεν έχει εφαρμογή η εξαίρεση της ιδιωτικής χρήσης -αν η ιδιωτική χρήση αρκούσε, δεν θα υπήρχε ανάγκη άλλης, ρητής διάταξης. Άλλωστε, και η φωτοτύπηση ενός ολοκληρωμένου έργου για ιδιωτικούς σκοπούς υποστηρίζεται ότι αποτελεί παράνομη αναπαραγωγή.⁸⁷ Ο περιορισμός κατά την Εισηγητική Έκθεση του Ν. 2121/1993 ότι, όταν πρόκειται για ιδιωτική χρήση και παραγωγή αντιγράφου, εννοείται ότι ο χρήστης προβαίνει ο *ίδιος* στην κατασκευή του αντιγράφου, σημαίνει ότι δεν μπορεί λογικά εδώ να έχει εφαρμογή η εξαίρεση: οι τυφλοί ή μερικώς βλέποντες δεν μπορούν *οι ίδιοι* να μετατρέψουν ένα κείμενο, που έστω οι ίδιοι αγόρασαν και αποτελεί για αυτούς νόμιμη κτήση έργου, σε γραφή Braille. Ταυτόχρονα, υποστηρίζεται η στενή ερμηνεία των περιορισμών του Ν. 2121/1993,⁸⁸ κάτι που και πάλι εμποδίζει μια πιο ελεύθερη ερμηνεία της μετατροπής σε Braille ως αναπαραγωγής για ιδιωτική χρήση.

Έτσι, στην Ελλάδα σήμερα οι περιορισμοί της πνευματικής ιδιοκτησίας, όσον αφορά στα δικαιώματα ίσως και ελεύθερης πρόσβασης των ατόμων με αναπηρία, παραμένουν,⁸⁹ χωρίς αυτό να σημαίνει ότι άλλες ευρωπαϊκές χώρες έχουν προστατεύσει καλύτερα τα άτομα με αναπηρία έναντι των δεσμεύσεων του copyright.⁹⁰

κ.ά., όταν πρόκειται για αποκλειστική χρήση από άτομα με αναπηρία, όπως οι τυφλοί.

83. Οι Σκανδιναβικές χώρες διέθεταν παρόμοιες εξαιρέσεις και πριν τη θέσπιση της Οδηγίας, όπως και η Ισπανία και η Πορτογαλία. Βλ. *Mann D.*, *The Right to Read: Copyright and Visually Impaired People*, στο www.brailletnet.org/colloques/bnet2003/villette2003/mann_eng.htm Η Αγγλία, ανεξάρτητα από την Οδηγία, θέσπισε τον ειδικό νόμο «Copyright (Visually Impaired Persons) Act 2002», με περαιτέρω εξαιρέσεις που επιτρέπουν αντιγραφή για προσωπική χρήση και αναλογικού αλλήλα και ψηφιακού υλικού, από το υλικό το οποίο αρχικά ενσωματώνει την πληροφορία (έργο), έτσι ώστε το πρόσωπο με το πρόβλημα όρασης να μπορεί να προβεί σε νόμιμες πράξεις σε σχέση με το έργο (κατοχή, δανεισμό κ.λπ.), αρκεί να μη διατίθεται η εναλλακτική αυτή μορφή στο εμπόριο. Ο νόμος αφορά επίσης τα άτομα που δεν μπορούν να κρατήσουν στα χέρια τους ένα βιβλίο και τους δυσλεκτικούς.
84. Διαθέσιμη στο www.europa.eu.int/information_society/topics/multi/digital_rights/doc/directive_copyright_en.pdf
85. Διάταξη που αναφέρεται ως αόριστη μεν, αλλά θετική, από την Ευρωπαϊκή Ένωση Τυφλών (European Blind Association), βλ. *Evaluation of Database Directive 96/9/EC*, EBU Comments on this review, Comments submitted by the European Blind Union στο www.euroblind.org/fichiersCB/DG-ebu%20rep.htm Όμως, όπως πολύ σωστά παρατηρείται από την Ένωση (Review of the Copyright Acquis, EBU response to the Commission Staff Working Paper on the review of the EC legal framework in the field of copyright and related rights, 2004, στο www.euroblind.org/fichiersGB/acquis.htm) η απαγόρευση της παρεμπόδισης πρόσβασης λόγω τεχνολογικών μέτρων προστασίας υλικού υπέρ των ατόμων με αναπηρία στερείται νοήματος, εάν ταυτοχρόνως το κράτος - μέλος δεν έχει επιλέξει να ενσωματώσει και τη βασική και κύρια εξαίρεση υπέρ των ατόμων με αναπηρία της 5.3.b.
86. Βλ. σχετικό σχόλιο στο *Evaluation of Database Directive 96/9/EC*, EBU Comments on this review, Comments submitted by the European Blind Union στο www.euroblind.org/fichiersCB/DG-ebu%20rep.htm
87. Βλ. *Καθληνίκου Δ.*, Φωτοτυπική Αναπαραγωγή Ολοκληρωμένου Βιβλίου από Φωτοτυπικά Κέντρα Χωρίς την Άδεια του Δικαιούχου, ΧρΠΔ 2005, σ. 289 επ.
88. Βλ. ενδεικτικά *Μαρίνο*, Πνευματική Ιδιοκτησία, 2004, 215 επ., *Καθληνίκου*, ό.π., και άλλοι.
89. Βλ. και *Κιουλλαφί P.*, ό.π., «... Μοναδικό σημαντικό εμπόδιο στη διεύρυνση των γνώσεων των τυφλών φαίνεται πως αποτελεί ο νόμος περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Οι ίδιοι ζητούν να εξαιρεθούν από τον νόμο ως ιδιαίτερη κατηγορία αναγνώστων και να μπορεί να γράφεται το καθετί στη γραφή Braille. «Δεν θέλουμε να ανταγωνιστούμε τους εκδότες. Απλά θέλουμε να κάνουμε τη δουλειά μας και να έχουμε και εμείς δικαίωμα στη μόρφωση», τονίζει ο κ. Μπασιάς ...
90. Βλ. γενικά, *Guibault L.*, *Copyright Limitation and Contracts, An Analysis of the Contractual Overridability of Limitations on Copyright*, Kluwer Law International, 2002, όπου δεν αναφέρεται να υπάρχει ρητή σχετική

10. Τελικές παρατηρήσεις

Έχει περάσει καιρός από τότε που η γραφή Braille είχε μοναδικό στόχο να επιτρέψει στους τυφλούς να διαβάσουν τη Βίβλο.⁹¹ Στις ΗΠΑ, χώρα με σημαντική βέβαια οικονομική ισχύ, οι δημόσιες και πολιτειακές βιβλιοθήκες είναι υποχρεωμένες κατά τον νόμο να παρέχουν όλα τα αρχεία τους σε προσβάσιμη μορφή (τον κατάλογο τους, τις ημερήσιες εφημερίδες που αγοράζουν κ.λπ.).⁹² Ο ψηφιακός βιβλιοθήκες είναι υποχρεωτικά όλες προσβάσιμες.⁹³ Επίσης, οι ιδιωτικές βιβλιοθήκες έχουν την ίδια υποχρέωση, από τη στιγμή που είναι ανοικτές στο κοινό.⁹⁴ Βλέπουμε εκεί επίσης τα άτομα με ειδικές ανάγκες να προβαίνουν σε αγωγές με στόχο την πρόσβαση: τυφλούς που ενάγουν για μη προσβασιμότητα σε ιστοσελίδες,⁹⁵ τυφλούς φοιτητές που ενάγουν Πανεπιστήμια γιατί η βιβλιοθήκη τους δεν ήταν προσβάσιμη για αυτούς,⁹⁶ πολίτες ενάγουν το δημόσιο γιατί απερρίφθησαν ως ένορκοι από δικαστές, επειδή ήσαν κινητικά ανάπηροι⁹⁷ κ.λπ., ενώ πολλές αγωγές κατατίθενται με αίτημα την ίση πρόσβαση στην πληροφορία και συμβιβάζονται σε διοικητικό επίπεδο.⁹⁸

Η εγκατάλειψη του ιατρικού μοντέλου για την αναπηρία παραμένει στην Ελλάδα ένα ζητούμενο.⁹⁹ Τα μηνύματα είναι άλληωστε ακόμη ασαφή: ενώ ειδικοί νόμοι όντως προωθούν την ισότητα, υπάρχουν ακόμη πολλές ασάφειες και αμφισβητήσεις, πολλές ερωτήσεις όπως (ενδεικτικά):

– Ποιες είναι οι δαπάνες που πρέπει να καλύπτουν τα ασφαλιστικά ταμεία για τεχνολογικό και άλλο εξοπλισμό ενός ατόμου με αναπηρία, ώστε να έχει νόημα η θεωρητική αρχή της ίσης και ελεύθερης πρόσβασης στην πληροφορία;

– Ο διοικούμενος τυφλός πολίτης δικαιούται να απαιτήσει από τη διοίκηση την εγκατάσταση ειδικού λογισμικού στις ιστοσελίδες της, ώστε να τις καταστήσει προσβάσιμες, λόγω του δικαιώματος πρόσβασής του στη δημόσια πληροφορία;

– Θα έπρεπε ή όχι να απαιτείται νομικά από τους εκδότες του δημοσίου τομέα, ή ακόμη και τους ιδιώτες, να εκδίδουν έστω κάποιο ποσοστό των εκδόσεών τους σε προσβάσιμο εναλλακτικής μορφής υλικό;¹⁰⁰

– Θα έπρεπε ή όχι να απαιτείται και πάλι από τους εκδότες να επιτρέπουν τη μετατροπή των εκδόσεών τους, στις οποίες έχουν πνευματικά δικαιώματα, από άτομα με αναπηρία για δική τους χρήση, σε προσβάσιμη εναλλακτική μορφή υλικού, χωρίς άδεια και χωρίς αμοιβή;

91. Jones R., The Future of Braille Access to Math and Scientific Notation, *Educom Review* Vol. 27, No. 4 1992.

92. Αυτό συμβαίνει στις ΗΠΑ λόγω του νόμου American with Disabilities Act, και αφορά τις δημόσιες και πολιτειακές βιβλιοθήκες. Άλλωστε εκεί, λόγω του Section 508, Electronic and Information Technology Accessibility Standards, κάθε ηλεκτρονική πληροφορία που χρησιμοποιείται από την ομοσπονδιακή κυβέρνηση, πρέπει να είναι προσβάσιμη στα άτομα με αναπηρία.

93. *Minow*, ό.π.

94. *Minow*, ό.π., σ. 142.

95. *National Federation of the Blind v. America Online*, αγωγή με αίτημα την παροχή ειδικού λογισμικού πρόσβασης στην ιστοσελίδα της America Online, *Minow*, ό.π., σ. 157, καθώς κατά τον νόμο American with Disabilities Act, κάθε δημόσιος φορέας (public accommodation), πρέπει να είναι προσβάσιμος στα άτομα με αναπηρία, ενώ η ιστοσελίδα συμπεριλαμβάνεται στους δημόσιους φορείς. Η National Federation of the Blind ενήγαγε επίσης τον υπουργό Οικονομικών της Πολιτείας του Connecticut, γιατί η ιστοσελίδα του Υπουργείου είχε φόρμες φορολογικών δηλώσεων, μη προσβάσιμες στους τυφλούς (μετά την αγωγή, έγιναν προσβάσιμες το 2000, βλ. *Minow*, ό.π.).

96. California State University-Los Angeles, Region X, O.C.R. Complaint 09-17-2002, 1997, NDLR Lexis 525, 11 NDLR (LRP) 71, 1997. Διαταγή προς το Πανεπιστήμιο να εγκαταστήσει το απαιτούμενο λογισμικό στη βιβλιοθήκη.

97. ACLU Defends Disabled Schoolteacher after Denied Right to Serve on Jury, <http://www.aclu.org/disability/discrim/10639prs19990914.html>

98. Βλ. *Minow*, ό.π., σ. 142.

99. Η αλλαγή στον ορισμό της αναπηρίας πάντως, από τον Ν. 1566/1985 στον Ν. 2817/2000 (όπου προστέθηκαν και μη ιατρικές καθαρά κατηγορίες, όπως «όσοι έχουν σύνθετες γνωστικές, συναισθηματικές και κοινωνικές δυσκολίες» ή «πρόσωπα νηπιακής, παιδικής και εφηβικής ηλικίας, που δεν ανήκουν σε μία από τις προηγούμενες περιπτώσεις (εννοεί τις ιατρικής φύσεως αναπηρίες που απαριθμούνται εκεί), αλλά έχουν ανάγκη από ειδική εκπαιδευτική προσέγγιση και φροντίδα για ορισμένη περίοδο ή για ολόκληρη την περίοδο της σχολικής ζωής τους», οπωσδήποτε σηματοδοτεί μια απομάκρυνση από το μοντέλο αυτό για την αναπηρία κατά την ελληνική νομοθεσία και επομένως, μια σαφή πρόοδο.

100. Πρβλ. προς τον νόμο της Πολιτείας του Νέου Μεξικό των ΗΠΑ, «New Mexico Braille Access Act», κατά τον οποίο εκδότης που εκδίδει εκπαιδευτικό υλικό για διδασκαλία (βιβλία, CD ROMS, βιντεοκασέτες, κασέτες κ.ά) σε δημόσια εκπαιδευτικά ιδρύματα οφείλει, μετά από αίτηση του εκπαιδευτικού ιδρύματος, να παρέχει σε αυτό το υλικό σε εναλλακτική μορφή, σε συμφωνία με το εκπαιδευτικό ίδρυμα. Πολλοί τέτοιοι νόμοι υπάρχουν στις περισσότερες Πολιτείες των ΗΠΑ, ενώ ο νόμος του Νέου Μεξικό χορηγεί στους φοιτητές, έναντι των εκδοτών πανεπιστημιακού υλικού, αγωγή αξίωση παροχής του υλικού αυτού (Section 6, Braille Access Act), βλ. αναλυτικά στην ιστοσελίδα του Αμερικανικού Ιδρύματος για τους Τυφλούς, www.afd.org.

πρόβλεψη σε χώρες όπως η Γαλλία, η Γερμανία, το Βέλγιο και άλλες, σ. 27 επ.

– Είναι ή όχι υπερβολικά υψηλό το ποσοστό 95% της τύφλωσης που απαιτείται από τον νόμο για την αναγνώριση της αναπηρίας και τη χορήγηση των σχετικών δικαιωμάτων;¹⁰¹

– Είναι παραβίαση του δικαιώματος στην πληροφορία ότι τα «ομιλούντα» προγράμματα Η/Υ στην Ελλάδα διαβάζουν μόνο το μονοτονικό σύστημα ελληνικής γραφής;¹⁰²

– Πως πρέπει να ερμηνευθεί η (κατά πολλούς αμφιλεγόμενης νομιμότητας) διάταξη που αίρει το άδικο της άμβλησης ενός εμβρύου λόγω παθολογικότητας;¹⁰³

Είναι πολλές και σοβαρές, λοιπόν, οι νομικές, αλληλικά και ηθικές ερωτήσεις που προκύπτουν. Η σύγχρονη τεχνολογία, ενώ είναι πολλή υποσχόμενη, παράλληλα έχει διευρύνει το ψηφιακό χάσμα, καθώς απαιτούνται πλέον πολύ περισσότερες εφαρμογές της, προκειμένου να εξασφαλιστεί η ίση και ελεύθερη πρόσβαση στην πληροφορία. Πίσω από όλες αυτές, τις συχνά εντυπωσιακές υποσχέσεις της τεχνολογίας, η φτώχεια και η αγραμματοσύνη πλήττουν σε πολύ μεγαλύτερο ποσοστό τα άτομα με αναπηρία,¹⁰⁴ παρά τους άλλους, και έτσι, τα άτομα αυτά συχνά δεν πληρούν ούτε τις πιο βασικές προϋποθέσεις της χρήσης της τεχνολογίας που αναφέρουμε: να μπορούν να διαβάσουν Braille,¹⁰⁵ να μπορούν να μάθουν τη νοηματική γλώσσα, να μπορούν να αγοράσουν τον πιο απλό, έστω μη ειδικό για αυτά, υπολογιστή. Άλλωστε, η ιστορία των ατόμων με αναπηρία, όπως και η ιστορία των γυναικών, ελλείπει «γλώσσας», είναι μια ιστορία σιωπής μέσα στο χρόνο,¹⁰⁶ ενώ η ψηφιακή επανάσταση μας προσφέρει, παρόλα αυτά, έστω σήμερα, μια σημαντική ελπίδα προόδου.

Η προσβασιμότητα των ατόμων με αναπηρία αντιμετωπίζεται από τον Έλληνα νομοθέτη καταρχήν ως φυσική προσβασιμότητα και όχι ως προσβασιμότητα σε πληροφορίες.¹⁰⁷ Το πρόβλημα, έτσι και αλλιώς, δεν είναι απλά νομοθετικό. Η θέσπιση, βέβαια, μιας νομικής βάσης αγωγής αποζημίωσης με παράλληλο αίτημα την εντολή πρόσβασης στην πληροφορία, θα ήταν οπωσδήποτε θετική.

τρό, για έστω πλημμελή προγεννητικό έλεγχο, επειδή πρέπει να μεγαλώσει ένα παιδί με αναπηρία; Μέχρι σήμερα, τα ελληνικά δικαστήρια δεν έχουν δεχθεί ότι υπάρχει αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ της πλημμελούς ιατρικής πράξης (μη διάγνωση) και της «ζημίας» από τη γέννηση του παιδιού με αναπηρία. Βλ. ενδεικτικά *Canellopoulou-Bottis, M., Wrongful Life-Wrongful Birth Actions*, *European Journal of Health Law*, 2004, vol. 11, 1, σ. 55επ.

104. Ως προς αυτό, η αναπηρία συνδέεται με τη φτώχεια όπως και το γένος, η κοινωνική τάξη, η εθνικότητα κ.λπ., όπως δηλαδή όλοι οι εκάστοτε «δείκτες» διάκρισης, κάτι που λογικά συνηγορεί προς την αντιμετώπιση της κατηγορίας «αναπηρία» με τον ίδιο τρόπο, όπως, π.χ., η κατηγορία «μαύρος», «γυναίκα», κ.λπ. Βλ. Funding: Ladders Out of Poverty Program, στο www.waitro.org/modules/news/article.php?storyid=85 (World Association of Industrial and Technological Research Opportunities).
105. Βλ. αναφορά του *Μπασιά*, ό.π., σε δύο τυφλά παιδιά 15 και 16 ετών που ζουν στη Λέρο και δεν έχουν τη δυνατότητα να μάθουν εκεί τη γραφή Braille.
106. Πρβλ. προς *Brown C. & Seitz J.*, *Historical Perspectives*, στο *Sisterhood is Powerful, An Anthology of Writings from the Women's Liberation Movement*, Morgan R (ed.), Vintage Books, 1970, σ. 1 («... η δυσκολία να μάθουμε την ιστορία των γυναικών στις ΗΠΑ οφείλεται στο ότι, κατά το μεγαλύτερο μέρος της, είναι μια άγραφη ιστορία χιλιάδων γυναικών, οι φωνές των οποίων, όταν υπήρξαν, καταγράφηκαν και θάφτηκαν σε σκορπισμένα γράμματα και ημερολόγια ...»).
107. Βλ. για παράδειγμα την από 17.12.2006 Έκθεση Διακομματικής Επιτροπής για την αντιμετώπιση των προβλημάτων των ατόμων με αναπηρία στο <http://www.minpress.gr/minpress/print/index/index-anapiria-kentriki/index-newpage-ekthesi1-7.htm>, όπου η πρόσβαση στην πληροφορία περιορίζεται στην πολύ σημαντική, βέβαια, υπόδειξη σχετικά με τη γραφή Braille. («... Η μη θεσμική κατοχύρωση της γραφής Braille, ως επίσημης γραφής των τυφλών, δημιουργεί αρνητικές επιπτώσεις στην ποιότητα της εκπαιδευτικής διαδικασίας και συνακόλουθα στις δυνατότητες επαγγελματικής αποκατάστασης των τυφλών. Επίσης, παρατηρείται ότι η χορήγηση πιστοποιητικών επάρκειας της Ελληνικής νοηματικής γλώσσας και της γραφής Braille πραγματοποιείται από διάφορους φορείς, που δεν ελέγχονται για την αξιοπιστία τους ...»). Κατά την Έκθεση προτείνεται: η νομοθετική αναγνώριση της γραφής Braille, ως επίσημης γραφής των τυφλών, η θεσμοθέτηση της χορήγησης κρατικού πιστοποιητικού γλωσσολογίας της Ελληνικής νοηματικής γλώσσας και κρατικού πιστοποιητικού γνώσεως της γραφής Braille και η νομοθετική κατοχύρωση της γνώσης της Ελληνικής νοηματικής, ως απαραίτητο προσόν διορισμού εκπαιδευτικών σε δομές ειδικής αγωγής για κωφούς και της γνώσης της γραφής Braille σε δομές ειδικής αγωγής για τυφλούς ή αμβλύωπες μαθητές. Το βάρος στην Έκθεση αυτή δόθηκε, πιθανότητα όχι αδικαιολόγητα, λόγω των σημαντικών ελλείψεων στην Ελλάδα, όπως διαφαίνονται, στην αντιμετώπιση ζητημάτων υγείας, εκπαίδευσης, (φυσικής) προσβασιμότητας, ευαισθητοποίησης της κοινής γνώμης και τον συντονισμό δράσεων και πολιτικών για την αναπηρία.

101. Βλ. Έκθεση της Διακομματικής Επιτροπής, ό.π., στο www.ebernidaki.gr/OMILIES/epitropiAMEA/24feb05_gr.htm

102. Βλ. *Μπασιά*, στο www.ebernidaki.gr/OMILIES/epitropiAMEA/24feb05_gr.htm ό.π.

103. Το δικαίωμα ενός εμβρύου με κινητική, έστω, αναπηρία, υποχωρεί ή όχι, έναντι του δικαιώματος επιλογής της άμβλησης της κυοφορούσας; Είναι τα έμβρυα με κινητική αναπηρία «λάθη» της φύσης σε τέτοιο βαθμό, ώστε να δικαιολογείται νομικά η θανάτωσή τους; Από τη στιγμή που αυτά γεννηθούν, ο γονέας τους δικαιούται να αξιώσει αποζημίωση από τον ια-

Η αναπηρία δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται σαν μια αιτία συμπόνιας, λήπησης, αλληλεγγύης προς ένα παθόντα συνάνθρωπό μας -αν και βέβαια, δεν ελέγχονται με νόμους τα συναισθήματα των ανθρώπων.¹⁰⁸ Ειδικά για την πνευματική καθυστέρηση, όπως αυτή αποκαλείται, δεν είναι βέβαιο ότι όσοι δεν πάσχουν από αυτήν έχουν δίκιο, όταν «ληυπούνται» τους «παθόντες».¹⁰⁹ Ούτως ή άλλως, πρέπει να ξεκαθαρισθεί ότι η ratio των νόμων για την αναπηρία είναι ο σεβασμός των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία. Ο νομοθέτης δεν προστατεύει τα ατομικά δικαιώματα των γυναικών, των μαύρων, των ομοφυλοφίλων, των αλλοεθνών κ.λπ. επειδή δικαιούνται τη συμπόνια των λοιπών μελών του κοινωνικού συνόλου.¹¹⁰ Δεν πρόκειται για μια «αποζημίωση» λόγω «ζημίας»,¹¹¹ μέσω διορθωτικών νομοθετικών ρυθμίσεων, που απονέμεται λόγω επιείκειας, λόγω της καλής πίστης μας έναντι αυτών - δεν πρόκειται για μια προστασία του de facto ασθενέστερου.¹¹² Αντίθετα, επειδή οι άνθρωποι με αναπηρία είναι ίσοι με εμάς τους άλλους,¹¹³ επιβεβαιώνουμε με νόμους τον σεβασμό που τους οφείλουμε.

108. Τα συναισθήματα των ανθρώπων πάντως, επηρεάζονται από μια σταδιακή αλλαγή των κοινωνικών στερεοτύπων, η οποία βεβαίως απαιτεί χρόνο. Ο νόμος αποτελεί και αυτός, ανάμεσα σε άλλους, παράγοντα προς αυτή την αλλαγή. Είναι χαρακτηριστικό ότι κατά μια ευρωπαϊκή έρευνα, Τελική Έκθεση Μελέτης του Προγράμματος «Αναπηρία και Κοινωνικός Αποκλεισμός στην Ευρωπαϊκή Ένωση - Όρα για Αλλαγή, Εργαλεία για την Αλλαγή», σ. 63, ο σιγματισμός, ως παράγοντας κοινωνικού αποκλεισμού ανήλθε στο ποσοστό του 83,3%.

109. Πρβλ. προς τη θέση της Beck M., The Gifts of Down Syndrome: Some Thoughts of New Parents, στο Down Syndrome, Visions for the 21st Century, των Cohen W., Nadel L. & Madwick M. (eds.), 2002, 138, «... μεγαλώνουμε σε μια κοινωνία που δοξάζει αυτό που αποκαλούμε «ορθολογικό πνεύμα» και έχουμε ζήσει μέσα σε ένα εκπαιδευτικό σύστημα, το οποίο συνεχώς κατηγοριοποιεί τα παιδιά, ανάλογα με την ικανότητά τους να επιτύχουν σε πολύ συγκεκριμένες εξετάσεις "εξυπνάδας". Αυτό το κοινωνικό σύστημα μας διδάσκει με χίλιους τρόπους ότι όλα, η ικανότητά μας να κερδίζουμε χρήματα, ο σεβασμός των άλλων, η κοινωνική μας θέση, όλα, εξαρτώνται από το πόσο έξυπνοι είμαστε. Δεν μπορεί λοιπόν κανείς, γιατί η κοινωνία μας φοβάται τόσο πολύ τα σύνδρομο Down!! ... πρέπει να αλληλάξουμε όλα όσα έχουμε διδαχθεί για την αξία της ανθρώπινης ζωής ...».

110. Πρβλ. προς τις σχετικές εκφράσεις (συμπόνια, αλληλεγγύη κ.λπ.) σε σχέση με τα άτομα με αναπηρία στο Βρετού, ό.π., σ. 850 («... συμπόνια, κατανόηση, αλληλεγγύη, αγάπη είναι έννοιες που αποτελούν θεμέλιο λίθο της Ευρωπαϊκής κουλτούρας και ιστορίας και αποτελούν αναγκαία προϋπόθεση για να συνεχίσει να υπάρχει κοινωνική συνοχή και ευημερία για όλους...»).

111. Ήδη πάρα πολλά δικαστήρια στην Ευρώπη, αλλά και στην Αμερική, έχουν αρνηθεί να θεωρήσουν ότι η γέννηση ενός παιδιού με ειδικές ανάγκες συνιστά ζημία, είτε για τα ίδια (λόγω «παράνομης ζωής», «wrongful life») είτε για τους γονείς τους («παράνομη γέννηση», «wrongful birth»), βλ. ενδεικτικά *Furrow B., Greaney T., Johnson S., Jost T. & Schwartz R.*, Health Law, 2nd ed., West, 2000, σ. 910 επ.

112. Αυτές τις αρχές (καλή πίστη, επιείκεια, προστασία ασθενέστερου) τις συναντούμε περισσότερο στο ιδιωτικό δίκαιο, όπου επιδιώκεται να ισορροπηθεί κάποια κοινωνική ή οικονομική ανισότητα, προς αποτροπή αδικίας, βλ. Γεωργιάδη Α., Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, 2003, 13επ.

113. Η διάκριση αυτή («άτομα με αναπηρία - εμείς, οι άλλοι»), άλλωστε, είναι συχνά αυθαίρετη, εάν επιδιώκεται να είναι αυστηρή και εκατό τοις εκατό ευδιάκριτη (π.χ., πως δικαιολογείται το άρ. 1 του Ν. 958/1979, «τυφλός νοείται παν πρόσωπον, το οποίον στερείται παντελώς της αντιλήψεως του φωτός ή του οποίου η οπτική οξύτης είναι μικρότερη του ενός εικοστού (1/20) της φυσιολογικής τοιαύτης»). Επίσης, η έννοια της αναπηρίας και της ασθένειας γενικότερα είναι σίγουρα ρευστή και δυναμική, καθώς όχι μόνον αφορά πάρα πολλά είδη σωματικών, πνευματικών και ψυχικών προβλημάτων, επομένως απαιτείται παράλληλα μια ευκρινής διάκριση μεταξύ των κατηγοριών αυτών, την οποία (εάν υπάρχει) δεν φαίνεται να μας έχει προσφέρει με απόλυτη ασφάλεια η επιστήμη μέχρι σήμερα. Ταυτόχρονα, άλλοι αποκτούν μια αναπηρία που δεν είχαν, άλλοι θεραπεύονται από μια παροδική αναπηρία, ενώ παράλληλα, η νομική αλλά και η κοινωνική έννοια της αναπηρίας αλληλάζει με τον χρόνο, όπως είδαμε και παραπάνω στα μοντέλα για την αναπηρία. Παρόλα αυτά, η αναπηρία στην Ελλάδα μετράται με ποσοστά (67%, 80% κ.λπ., βλ. Κανονισμό Εκτίμησης Βαθμού Αναπηρίας του ΙΚΑ, ΥΑ Φ21/1993) για όλων των ειδών τις αναπηρίες, κατά κάποιον, σίγουρα μαγικό ιατρικό, τρόπο. Ενδείξεις για τη ρευστότητα της διάκρισης μας δίνει και η ΣτΕ 479/1996, ΕλλΔνη 1999, 958, κατά την οποία η οξεία σκωληκοειδίτιδα, από την οποία προσβλήθηκε υποψήφια σε πανελλήνιες εξετάσεις, και λόγω της οποίας εγχειρίστηκε επείγοντως κατά τη μέρα εξετάσεων, δεν συνιστά παροδική σωματική βλάβη κατά το Π.Δ. 193/1993, λόγω της οποίας έπρεπε να εξετασθεί μπροστά σε ειδική επιτροπή (και να μην αποκλεισθεί από τους επιτυχόντες).